

भारत सरकार
GOVERNMENT OF INDIA
राष्ट्रीय पुस्तकालय, कलकत्ता
NATIONAL LIBRARY, CALCUTTA

वर्ग संख्या

Class No.

180. Nc

पुस्तक संख्या

Book No.

89. 37

रा० पु०/N. L. 38.

MGIP Sant. 45 NL (Spl. 69) - 4-8-69 - 1.00,000

GOVERNMENT OF INDIA
NATIONAL LIBRARY
CALCUTTA

This book was taken from the Library on the date last stamped. A late fee of 6 nP. will be charged for each day the book is kept beyond a month.

CD II
14/8/64

N. L. 44.

MGIPC- S1-10 LNL/62- 11-12-62--50,000.

180, No 89. 37

KÂVYAMÂLÂ.27.

**THE
JÎVÂNANDANA**

OF

ÂNANDARÂYA MAKHÎ.

EDITED BY

PÂNDIT DURGÂPRASÂD

AND

KÂS'ÎNÂTH PÂNDURANG PARAB.

PRINTED AND PUBLISHED

BY

THE PROPRIETOR

OF

THE "NIRNAYA-SÂGARA" PRESS.

BOMBAY.

1891.

Price 12 Annas.

(*Registered according to Act XXV of 1867.*)

All rights reserved by the publisher.)

काव्यमाला. २७.

आनन्दरायमखिप्रणीत

जीवानन्दनम् ।

जयपुरमहाराजाश्रितेन पण्डितब्रजलालसूनुना पण्डित-
दुर्गाप्रसादेन, मुम्बापुरवासिना परबोपाह्व-
णण्डुरङ्गात्मजकाशिनाथशर्मणा च
संशोधितम् ।

तच्च

मुम्बय्यां निर्णयसागराख्ययन्त्रालये तदधिपतिना मुद्राक्षरैरङ्कयित्वा
प्राकाश्यं नीतम् ।

१८९१

(अस्य ग्रन्थस्य पुनर्मुद्रणादिविषये सर्वथा जावजी दादाजी इत्यस्यैवाधिकारः ।)

मूल्यं १२ आणकाः ।

काव्यमाला ।

श्रीमदानन्दरायमस्त्रिप्रणीतं
जीवानन्दनम् ।

प्रथमोऽङ्कः ।

लक्ष्मीकैरवबन्धुकल्पकतरुंल्लब्ध्वाथ लब्धेप्सिते
भूयो ममति देवदानवमणे दुग्धाब्धिमृद्धश्रमे ।
तस्यानन्दधुना समं समुदयन्कुम्भं सुधापूरितं
विभ्राणः स्वकरे करोतु भवतां भद्राणि धन्वन्तरिः ॥ १ ॥

अपि च ।

प्राग्जन्मीयतपःफलं तनुभृतां प्राप्येत मानुष्यकं
तच्च प्राप्तवता किमन्यदुचितं प्राप्तुं त्रिवर्गं विना ।
तत्प्राप्तेरपि साधनं प्रथमतो देहो रुजावर्जित-
स्तेनारोग्यमभीप्सितं दिशतु वो देवः पशूनां पतिः ॥ २ ॥

(नान्यन्ते)

सूत्रधारः—मारिष, इतस्तावत् ।

(प्रविश्य)

पारिपार्श्वकः—भाव, एषोऽस्मि ।

सूत्रधारः—

रीतिः सुखपदन्यासा शारदीया विजृम्भते ।
पूर्णचन्द्रोदयश्चायं निहन्ति ध्वान्तमामयम् ॥ ३ ॥

अपि च ।

क्रममाणेषु दिगन्ते जलधरजालेषु शङ्खधवलेषु ।
शान्तिमुपयाति सहसा कालुष्यदशा भृशं पयसाम् ॥ ४ ॥

पारिपार्श्वकः—अतः किमाचरितव्यम् ।

सूत्रधारः—शृणु तावत् । अत्र तज्ज्ञापुरे पौरजानपदा द्रेशान्तरादाग-
ताश्च बृहदीश्वररथोत्सवदिदृक्षया संघीभूताः ।

सरसकवितानास्रो हेम्नः कषोपलतां गता

विहरणभुवः षड्दर्शन्या विवेकधनाकराः ।

विदधति तपोलभ्याः सभ्या इमे मम कौतुकं

तदिह हृदयं नाट्येनैतानुपासितुमीहते ॥ ५ ॥

पारिपार्श्वकः—(सशिरःकम्पम् ।) कं पुनः प्रबन्धमवलम्ब्य ।

सूत्रधारः—नन्वस्ति मम वशे सद्दयजनहृदयचन्दनं जीवनन्दनं
नाम नवीनं नाटकमिति ।

पारिपार्श्वकः—कस्तस्य प्रबन्धस्य कविः ।

सूत्रधारः—विद्वत्कविकल्पतरुरानन्दरायमखी । य एष इह

गुरुदेवद्विजभक्तो नैमित्तिकनित्यकाम्यकर्मपरः ।

दीनजनाधीनदयो विहरति समरे च विक्रमार्के इव ॥ ६ ॥

यः स्नातोऽजनि दिव्यसिन्धुसलिले यः स्वात्मविद्याश्रितो

येनाकारि सहस्रदक्षिणमखो यः सद्भिराश्रीयते ।

सोऽयं त्र्यम्बकराययज्वतिलको विद्वत्कवीनां प्रभो-

र्यत्तातस्य नृसिंहरायमखिनस्तुल्यप्रभावोऽनुजः ॥ ७ ॥

पारिपार्श्वकः—(सषड्गुमानम् ।) आः, ज्ञायत एवायम् । किं त्वस्य सर्व-
लोकविदिता अप्येते गुणाः प्रबन्धनिर्वाहभूर्बृहत्त्वमवबोधयितुं नेशते । यतः ।

आराध्नोति यदेष भक्तिभरितो देवान्द्विजातीन्गुरु-

न्यच्च श्रद्धादातनोति समये नित्यादिकर्मत्रिकम् ।

यद्दीनेषु दयां करोति समरे शौर्यं यदालम्बते

तत्सर्वं नरसिंहयज्वसुततालाभस्य लीलायितम् ॥ ८ ॥

इदं तु श्रोतव्यम् ।

आनन्दरायमखिनो वाल्मीकेरिव योगिनः ।

इतरापेक्षणात्सारः स्वतः सारस्वतोदयः ॥ ९ ॥

सूत्रधारः—(विहस्य ।) मारिष, त्वं न जानासि यत् एवं ब्रवीषि ।
शृणु तावत् ।

आवाल्यादपि पोषितोऽजनि मया प्रेम्णा तथा लालित-

स्तेनासौ सरसामुपैतु कवितामानन्दरायाध्वरी ।

इत्येकक्षितिपालवंशजलधेर्देव्या गिरां जातया

श्रीशाहावनिनायकाकृतिभृता नूनं प्रसादः कृतः ॥ १० ॥

अत एव

कवीनां पूर्वेषां कथमपि च चित्तरवहितै-

र्गहीता या नासीत्सरसकवितासारपदवी ।

असौ तामाक्रामन्हरति नरसिंहाध्वरिकुल-

प्रदीपः सूरिणां श्रवणयुगजाड्यान्धतमसम् ॥ ११ ॥

पारिपार्श्वकः—श्रीशाहराज इति नाम दधत्याः सरस्वत्याः कियाना-
नन्दरायमखिनि दयाविशेषः । यतः ।

पुप्यत्कोतुकपद्मसंभृतकरद्वन्द्वान्हुलीवेहन-

द्राङ्गिष्पीडितचन्द्रमण्डलगलत्पीयूषधारासखैः ।

वाग्मुक्तेर्वलवैरिधारितशचीधम्मिलमल्लीसर-

स्फारामोदमदापहैश्च कवयत्यानन्दरायाध्वरी ॥ १२ ॥

युक्तमुक्तं च भावेन 'शाहभूपतिरूपेण गिरां देवी जाता' इति । कथ-
मन्यथानन्यसाधारणमस्य प्रागल्भ्यम् । तदिदानीमिदमुत्प्रेक्ष्यते—

भर्तुं लालयितुं भुवि प्रथयितुं विद्वज्जनानाश्रिता-

न्श्रीशाहक्षितिपात्मना क्षितिगतां मत्वा गिरां देवताम् ।

आसिञ्चन्नसकृत्कमण्डलुजलैरङ्गानि पर्याकुलो

धाता वाहनहंसपक्षपवनैस्तापं किलापोहति ॥ १३ ॥

सूत्रधारः—तन्नियोजय भूमिपरिग्रहायास्मद्वर्ग्यं शैलूषगणम् ।

पारिपार्श्वकः—बाढम् । किं तु सन्ति कथानायकस्य जीवस्य परि-
जना विज्ञानशर्मप्रभृतयः प्रतिनायकस्य च यक्ष्मणः परिजनाः पाण्डुश्वास-
कासज्वरगुल्मातिसारप्रभृतयः । तेषां यद्यपि भूमिकाग्रहणपटवो नटबटवः

पुण्डरीककेयूरकमयूरकसारङ्गकतरङ्गकप्रभृतयः संनहन्ति । तथापि प्रयोगस्य बहुत्वेन दुरवगाहतया कथमभीप्सितार्थसिद्धिर्भविष्यतीति विचारेण व्याकृत्यत इव मे हृदयम् ।

सूत्रधारः—यत्किञ्चिदेतत् । महतामेषां सामाजिकानामनुग्रह एवास्माकमभीप्सितमर्थं समग्रयिष्यति । यतः ।

जाड्यं भिनत्ति जनयत्यधिकं पटुत्वं

सार्वज्ञमावहति संमदमातनोति ।

विद्वेषिवर्गविजयाय धृतिं विधत्ते

किं किं करोति न महद्भजनं जनस्य ॥ १४ ॥

पारिपाश्वर्कः—एवं च मन्ये त्वया सह स्पर्धमानोऽपि विकटनामानटबदुरभिनयविद्यायां महदनुग्रहात्त्वयैव विजेष्यत इति ।

सूत्रधारः—विकटो नाम नटबदुर्मया सह स्पर्धत इत्यतत्त्वविदो वचनम् । शृणु तावत् ।

अभिनयविद्याविषये दुरहंकाराकुलीकृतो विकटः ।

स नटबदुर्मा वाञ्छन्त्यभिभवितुं जीवमिव यक्ष्मा ॥ १५ ॥

(नेपथ्ये)

अरे रे शैलूषापसद, 'अभिभवितुं जीवमिव यक्ष्मा' इति किमसंभावितमर्थं दृष्टान्तयसि ।

मयि जीवति जीवस्य स्वामिनो मन्त्रिणि प्रिये ।

दुर्बलो यक्ष्महतकः कथं वाभिवुभूषति ॥ १६ ॥

सूत्रधारः—(आकर्ण्य ।) मारिष, जीवराजमन्त्रिणो विज्ञानशर्मणो भूमिकामादाय मम कनीयान्कलहंसो रङ्गभुवमवतरति । तदावामप्यनन्तरकरणीयाय सज्जीभवावः ।

(इति निष्क्रान्ती ।)

प्रस्तावना ।

(ततः प्रविशति जीवमन्त्री विज्ञानशर्मा ।)

विज्ञानशर्मा—(‘अरेरे शैलूषापसद—’ इत्यादि पठित्वा विचिन्त्य ।) सर्वथा राजसमीपं गत्वा तदनुज्ञया यक्ष्मणः प्रवृत्तिमुपलब्धुं चारान्प्रेषयिष्यामि । अथवा ‘तत्प्रवृत्त्युपलम्भाय प्रेषय धारणाम्’ इति मयोक्तो राजा तथा कुर्यात् । (श्रुतिमभिनीय ।)

दिक्षूदञ्चति ताम्रचूडरसितं यद्भस्वदीर्घमुत-

प्रायोवर्णनिभं ब्रवीति तदिदं व्युष्टा निशाभूदिति ।

स्त्रीणां निर्गमनं विहृत्य पतिभिर्ब्रूते विनैवाक्षरैः

क्रीडावेश्मकपाटिकाविघटनक्रंकारपारम्परी ॥ १७ ॥

तदिदानीं देव्या प्रसन्नया बुद्ध्या सह राजा प्रतिबुध्य निवसेत् । तदु-
पसर्पामि । (इति पुरो दृष्टिक्षेपमभिनयन् ।)

चञ्चत्खेटकृपाणकञ्चुकशिरस्त्राकल्पदृष्ट्यद्भुता

सादिव्यञ्जितवक्रमण्डलगतित्वङ्गतुरङ्गव्रजा ।

गण्डद्वन्द्वगलन्मदाम्बुमुखरोभूतद्विरेफद्विषा

दृष्ट्योर्मै कुतुकाय राजभवनद्वारोपकण्ठस्थली ॥ १८ ॥

अपि च ।

प्रौढामात्यनिरुक्तमन्त्रपदवीविस्मम्भसंचारिणो

राज्ञो दुःसहतेजसो निशमने यद्वद्भूतिं द्वेषिणः ।

प्रासादप्रतिहारवेदिषु तथा स्नेहाङ्कपात्रस्थिताः

प्रत्यूषोपगमे प्रदीपमुकुलाः कान्तिं त्यजन्त्यञ्जना ॥ १९ ॥

(पुरो विलोक्य ।) का पुनरियं तपश्चरणजनितप्रभुत्वगौरवेव मामभिवर्तते ।

गाढोन्नद्धजटाकलापकपिलश्रीधूतबालातपा

चित्राणां भमितानुलेपधवलच्छायां तनुं पावनीम् ।

भिक्षापात्रमयूरपिच्छचयभृत्पाणिद्वया मेऽधुना

काषायाम्बरधारिणी कलयति स्वान्ते धृतिं तापमी ॥ २० ॥

(निपुणं निरूप्य ।)

अस्यामक्षिश्रुवं नासा रदपङ्क्री रदच्छदः ।

चुतुकं मन्दहासश्च धारणायामिवेक्ष्यते ॥ २१ ॥

(ततः प्रविशति तापसीवेषा धारणा ।)

धारणा—अहं खु पच्चत्थिराआभिसेणणसंणाहं कस्स . वि पुरिसस्स मुहादो सुदवन्तेण रण्णा 'इमं उत्तन्तं पुरं पविसिअ जाणीहि' त्ति पेसि-
दस्मि । मए वि तावसीवेसाए तह जाणिअ रण्णो समीवे समागमीअदि ।
(अग्रतो दत्तदृष्टिः स्वगतम् ।) एसो विण्णाणसम्मा अमच्चो आअच्छदि । होदु ।
वेसेण पदारेमि णम् । जज्जवि सव्वस्सि वि कज्जे इमस्स अणुमदिं विणा
राआ ण पवट्ठइ तह वि जं मह संसओ वट्ठइ ता एअकस्स पआसो ण
भवे । (इति परिक्रामति ।) (क)

मन्त्री—(दृष्ट्वा स्वगतम् ।) इयं तापसी राजप्रहिता प्रच्छन्ना किं धारणा
भवेत् । भवतु । पृच्छामि । (प्रकाशम् ।) अये तापसि, का त्वम् । कुत
आगच्छसि ।

धारणा—(स्वगतम् ।) इमस्स पडिवअणं भासन्तरेण भणेमि । अ-
ण्णहा कहं वि जाणिस्सदि इअं सेति । (प्रकाशम् ।) अहं खलु गार्गी य-
क्ष्मणो राज्ञो वयस्या देव्या गृहिण्याः स्नेहसर्वस्वभाजनं तदन्तःपुरादेवा-
गच्छामि । (ख)

मन्त्री—(स्वगतम् ।) भवेदेवेयं धारणा तापसीवेषेण रिपुप्रवृत्तिमुपल-
भ्यागतवती । अयं स्वनामानुगुणमभिज्ञो वा न वेति मां परीक्षितुं संस्कृत-

(क) अहं खलु प्रत्यर्थिराजाभिषेकसंन्याहं कस्यापि पुरुषस्य मुखाच्छ्रु-
तवता राज्ञा 'इमं वृत्तान्तं पुरं प्रविश्य जानीहि' इति प्रेषितास्मि । मयापि
तापसीवेषया तथा ज्ञात्वा राज्ञः समीपे समागम्यते । एष विज्ञानशर्मा अ-
मात्य आगच्छति । भवतु । वेषेण प्रतारयाम्येनम् । यद्यपि सर्वस्मिन्नपि
कार्येऽस्यानुमतिं विना राजा न प्रवर्तते तथापि यन्मम संशयो वर्तते तदे-
ककस्य प्रकाशो न भवेत् ।

(ख) अस्य प्रतिवचनं भाषान्तरेण भणामि । अन्यथा कथमपि ज्ञा-
स्यति इयं सेति ।

भाषया वेषानुगुणमपलपते प्रतिपक्षकुले च पक्षपातमात्मनः सूचयति । भवतु । अहमप्यजानन्निवानुनयन्यृच्छाम्येनाम् । (प्रकाशम् ।) अये तापसि, निखिलं जगत्स्वरितं विज्ञातं ते समाधिर्नैव भवेत् । तन्मे महाप्रभावा भाग्येनासादिता भवती ॥ २२ ॥

धारणा—(स्वगतम् ।) मं तावसिं एव जाणिअ मह मुहादो पञ्चत्थिरापपुत्तिं सुणिदुं अणुणअप्पआरो एसो । होदु । अहं वि अजाणन्तीव पुच्छामि । (प्रकाशम् ।) कस्त्वम् । क गच्छसि । सूनृतेन ते वचनेन साधुर्भवानिति पृच्छामि । (क)

मञ्त्री—(स्वगतम् ।) इयमात्मानं गोपयति । अहमपि तथैवोत्तरयामि । (प्रकाशम् ।) कार्यविशेषेऽधिकृतं जानीहि येनैवमधिकृतस्तन्निकटे गच्छामि ।

धारणा—(स्वगतम् ।) एसा विपक्खजणपक्खवादिणित्ति गोपणप्पआरो एसो । (प्रकाशम् ।) केनाधिकृतोऽसि । (ख)

मञ्त्री—भगवति, त्वमेव जानासि । यतः प्रणिधानेन योगिनः सकलमपि प्रत्यक्षयन्ति ।

धारणा—(स्वगतम् ।) कहं एदं आपडिदम् । होदु । जोइणो विअ आसिअं करिअ अमच्चं वञ्चेमि । (इति ध्यानाकृष्टा तिष्ठति ।) (ग)

मञ्त्री—(स्वगतम् ।) एषा खलु

कृत्वा स्वस्तिकमासनं करयुगं विन्यस्य जानुद्वये

नासाग्रापिततारका नतमृजूकृत्यावलग्नं दृढम् ।

निःश्वासोच्छ्वसितोपरोधघटितस्त्रैमित्यपीनस्तनी

चित्ते मे कृतसंयमेव कुरुते धूर्ता महत्कौतुकम् ॥ २३ ॥

(प्रकाशम् ।) परिनिष्ठितं योगाभासनं भवत्याः ।

(क) मां तापसीमेव ज्ञात्वा मम मुखोत्प्रेर्यधिराजप्रवृत्तिं श्रोतुमनुनयप्रकार एषः । भवतु । अहमप्यजानतीव पृच्छामि ।

(ख) एषा विपक्षजनपक्षपतिनीति गोपनप्रकार एषः ।

(ग) कथमेतदापतितम् । भवतु । योगिन इवासिकां कृत्वा अमात्यं वञ्चयामि ।

धारणा—(ध्यानाद्विरम्य सस्मितम् ।) जीवस्य राज्ञो मन्त्री विज्ञानशर्मा भवान् ।

मन्त्री—महाप्रभावा योगसिद्धिमती भवती । तथाहि ।

बुद्ध्या महत्या कृतसाहचर्या देवे निजे दर्शितभूरिभक्तिः ।

परप्रवृत्तिं विदती महिम्ना साधारणा त्वं त्वहिते हिते च ॥ २४ ॥

धारणा—(स्वगतम् ।) किं जाणिदं म्हि अमच्चेण जहत्थणामधेएण जं तावसीवण्णणव्वाजेण अहं जेव्व वण्णिदा । होदु । एव्वं भणामि । (प्रकाशम् ।) महान्वल्लु योगप्रभावः । (क)

मन्त्री—भगवति, तव न किञ्चित्प्राणिनामन्तर्गतमविदितमस्ति । अतस्त्वां प्रार्थये । कथमस्माकं राजनि यक्ष्मा मन्यते । योगिन्यास्तव दुःखितेषु कथमेपां दुःखविमुक्तिः स्यादिति चित्तपरिकर्मविशेषः करुणा भवत्येव । योगाङ्गेषु यमेषु वाङ्मनसयोर्यथार्थत्वरूपः सत्यं नाम द्वितीयो यमोऽपि तथा । अत इदं निर्विशङ्कं प्रार्थनापूर्वं वृष्टासि ।

धारणा—(स्वगतम् ।) जक्खवराजपक्खवादविसेसे वि जोइणीए पुच्छि-दस्स जहत्थुत्तरं अभणिअ असक्कं ठादुं त्ति मण्णइ अमच्चो । (प्रकाशम् ।) किमन्यत् । पुरान्निष्क्रमयितव्योऽयमिति मन्यते । (ख)

मन्त्री—कथमेतदेतस्य संघटते सामादिषु चतुर्षूपायेष्वेकैकस्यापि प्रयोगेण सुसाधो हि रिपुमनोरथभङ्गः ।

धारणा—नन्विमं दुष्करं पश्यामि ।

यक्ष्मणि विभौ प्रयोगं घटयन्ति न सामभेददानानि ।

दण्डः प्रभवेत्तु कथं प्रबलतरे रिपुजने स्वस्मात् ॥ २५ ॥

मन्त्री—यथार्थमाह भवती । किं त्विदं पक्षपातवचनम् । केनेममस्सल्ल-बलतरं मन्यसे ।

(क) किं ज्ञातास्म्यमात्येन यथार्थनामधेयेन यत्तापसीवर्णनव्याजेनाह-मेव वर्णिता । भवतु । एवं भणामि ।

(ख) यक्ष्मराजपक्षपातविशेषेऽपि योगिन्या वृष्टस्य यथार्थोत्तरमभणित्वा न शक्यं स्थातुमिति मन्यतेऽमात्यः ।

धारणा—(स्वगतम् ।) एसो अत्तकेरअस्स पहुणो अमच्चो । तां पहुजअ-
विषअणीए मन्तविचारसिद्धीए परपक्खबलद्धिदिं एदस्स जेव्व कहइस्सम् । (क)
(प्रकाशम् ।) सर्वरोगराजो यक्ष्मा निष्प्रतीकार इति सर्वजनविदितमेतत् ।
शृणु तावत् । परीवारा एतस्य रोगविशेषा भीमरूपा बहवः । तथाहि ।

ज्वरपाण्डुप्रमेहार्शः शूलगुल्मभगंदराः ।

कासश्वासावतीसारसंनिपाताश्मरीत्रणाः ॥ २६ ॥

किं च ।

रोगा मूर्ध्नि शतं चतुर्नवतिरेवाक्ष्णोस्तथा नासिकां

प्रत्याष्टादश कर्णयोरपि तथा वक्त्रे चतुःसप्ततिः ।

पञ्चैवं हृदि किं च सन्ति बहवः सर्वेऽप्यमी दुस्तराः

प्राप्तौ कल्ककपायलेह्यवटकप्रायौषधानामपि ॥ २७ ॥

तस्माद्गुर्जयो युष्माभिः ।

मन्त्री—(स्वगतम् ।) इयं किल भीत्या निमर्गकातगा प्रबलपरबलप्रवे-
शहृदया मदीयप्रभावमजानती स्वबुद्ध्यनुरूपं किमपि प्रलपति । भवतु ।
किमनया वृथा संवादकदर्थनया । प्रस्तुतकार्यसाधनार्थमिमां तावदन्तर-
यामि । (प्रकाशं सोपहामम् ।)

आलोक्य शास्त्रवचनं बहुधारणे त्वं

भीतामि संप्रति रसं प्रतिपन्नैर्या ।

जीवस्य जीवितममे मयि सत्यमात्यं

भूयात्कथं वत विरोधिशिरोधिरोहः ॥ २८ ॥

धारणा—(विहस्य ।) कथं जाणिदहिं अमच्चेण । ता कहेमि विस्सद्वं
जहत्थं सुणादु अमच्चो । अहं खु देईए बुद्धीए सहअरी रण्णा जीवेण
तावमीवेसं करिअ रत्तिम्मि पुरं पविमिअ जक्खराअस्स विआरणीओ व-

(क) एष आत्मीयस्य प्रभोरमात्यः । तःप्रभुजनविषयिण्या मन्त्रविचारसिद्धेः
परपक्षबलस्थितिमेतस्यैव कथायिष्यामि ।

वसाओ त्ति पेसिदस्सि । तह जेव विचारिअ अज्जं पदारेदुं पच्छण्णे व
ठिदस्सि । (क)

मञ्जी—युज्यत एतत् । अतो राजसमीपमेव गच्छावः ।

धारणा—तुमं जेव्व गदुअ इमं वुत्तन्तं भणाहि । रण्णो णिवेदणादो
वि तुह पुरदो कज्जणिवेदणं अब्भहिदम् । अहं उण दुज्जणसंसंगकिदं
कलुसं पक्खालेदुं महाणादिं ण्हादुं गच्छेमि । (ख) (इति निष्क्रान्ता ।)

मञ्जी—(सविचारम् ।) यद्यपि कुटिलप्रकृतयः स्वामिनि निबद्धदृढभ-
क्तयो दुर्जया एव परसैनिकास्तथापि किमसाध्यं बुद्धिविभवस्व । यतः ।

दुर्जाते सुमहत्यपि क्षितिपतेः शालीनतां संत्यज-

श्चावृजेतुमशेषितं यद्यितुं शक्नोत्युपायेन यः ।

प्रायो मन्त्रिपदं महोन्नतमतिः प्राप्तुं स एवार्हति

स्वोत्सेकी न तु पण्डितो भुवि जनो वाचा वदन्पौरुषम् ॥ २९ ॥

अत इदानीम् ।

संचिन्तयामि कंचन संप्रति समयोचितं जयोपायम् ।

येनास्माकं श्रेयो भविता सहसा पराजयो द्विपताम् ॥ ३० ॥

(इति ध्यानं नाटयत् ।) आः, चिन्तितोऽयमवाधितोपायः । तथाहि ।

प्रथन्ते यास्तिस्त्रः प्रबलजडतीक्ष्णाः प्रकृतयो

वशीकारे तासां जगति सदुपायाः परममी ।

क्रमात्त्रेहास्ते ते कुशलमतिभिः सद्भिरुदिता-

स्तथा तीक्ष्णोपाया नियतमुपचाराश्च मधुराः ॥ ३१ ॥

(क) कथं ज्ञातास्म्यमात्येन । तत्कथयामि विश्रब्धं यथार्थं शृणोत्व-
मात्यः । अहं खलु देव्या बुद्धेः सहचरी राज्ञा जीवेन तापसीवेषं कृत्वा
रात्रौ पुरं प्रविश्य यक्ष्मराजस्य विचारणीयो व्यवसाय इति प्रेषितास्मि । त-
थैव विचार्यार्थं प्रतारयितुं प्रच्छन्नेव स्थितास्मि ।

(ख) त्वमेव गत्वा इमं वृत्तान्तं भण । राज्ञो निवेदनादपि तव पुरतः
कार्यनिवेदनमभ्यर्हितम् । अहं पुनर्दुर्जनसंसर्गकृतं कलुषं प्रक्षालयितुं महा-
नदीं स्नातुं गच्छामि ।

तस्मात्प्रबलजडतीक्ष्णप्रकृतीनां वातपित्तकफानां मध्ये प्रबलो यो वातः
स तु बहुविधस्नेहविशेषप्रयोगेण वशीकार्यः । तदनुगतस्य पित्तस्य मधुरो-
पचारेणैव सुकरो वशीकारः । उभयविरुद्धो जडो यः कफस्तत्रेतरोपायस्या-
प्रसरात्तीक्ष्णप्रयोगेणैव स वशमानेतव्यः । एवं च तत्तत्समुचितैरुपायैः सर्वा-
मयनिदानेषु वातादिषु स्वाधीनेषु तज्जनितानामितरेषामुन्मेष एव दूर-
तोऽपास्तः । किं च ।

सर्वस्मिन्विषये निरङ्कुशतया यद्वर्निरोधं मनः

प्रायो वायुरिव प्रकृष्टबलवत्सर्वात्मना चञ्चलम् ।

तत्कामादिभिरुद्धतैरुपहतं संप्रेरितैर्यक्ष्मणा

तत्सौहार्दमुपेत्य यद्यपि पुनर्नः प्रातिकूल्यं चरेत् ॥ ३२ ॥

अतस्तदपि महाधिकारेण वशीकृत्य महति व्यापारे विनियोज्य तैरपि
दुर्भेदं करिष्यामि । यद्यपि मद्विरोधिचेष्टोऽज्ञानशर्मा मदसंनिधाने राज्ञ
उपजापेन कार्यभेदमेव जनयेत् तथापि जाग्रतिः फलकमैव (?) ।

सर्वानर्थनिदाने यक्ष्मणि तस्मिन्समूलमेव मया ।

उन्मूलिते ततो नः कर्तव्यं नावशिष्यते किञ्चित् ॥ ३३ ॥

तथाकर्तुमेव तावद्राजनिकटमेव गच्छामि । (इति कतिचित्पदानि गत्वा पुरो
विलोक्य ।) इदं तद्राजभवनम् । यावत्प्रविशामि । कः कोऽत्र भोः ।

(प्रविश्य ।)

प्रतीहारः—मन्त्रिन्, किमाज्ञापयसि ।

मन्त्री—प्राण दौवारिक, संप्राप्तं मां राज्ञे निवेदय ।

प्राणः—तथा । (इत्यन्तःपुनं प्रविष्टः ।)

मन्त्री—(परितो विलोक्य ।) इह खलु

संसृज्य शोधिनीभिश्चत्वरवेदीतलेषु रम्येषु ।

रचयन्ति रङ्गवल्लीरन्तःपुरचारिका एताः ॥ ३४ ॥

गृह्णन्वेत्रलतां वसत्यवसरापेक्षो जरत्कश्चुकी

राजा मामवलोकयेदिति समं वत्सेन गौस्तिष्ठति ।

वादित्रध्वनिमण्डलीकृतगरुडहर्ही नटत्यङ्गणे

देव त्वं विजयीभवेति गुणयन्नास्ते शुक्रः पञ्जरे ॥ ३५ ॥

(प्रविश्य ।)

दौवारिकः—(मन्त्रिणं प्रति ।) स्वामिन्, भवन्तं द्रष्टुं बुद्ध्या सह देव्या
भद्रासनमधिवसति राजा ।

मन्त्री—

अतिपरिचयेऽपि राज्ञो विभेमि सहसोपगन्तुमभ्यर्णम् ।

येनाग्रेरिव तेजः स्फुरदस्यारान्निवर्तयति ॥ ३६ ॥

(विचिन्त्य ।) परपक्षं प्रति प्रतिविचारणाय प्रेषितां धारणां प्रतीक्षमाण
इव लक्ष्यते । भवतु तदेतदहं वक्ष्यामि ।

(ततः प्रविशति बुद्ध्या देव्या सह राजा जीवः ।)

मन्त्री—(उपसृत्य ।) विजयतां महाराजः ।

राजा—इतो निपीदतु भवान् । (इति मन्त्रिणे आसनं निर्दिशति ।)

मन्त्री—(आसने उपविश्य स्वगतम् ।) एष खलु

गण्डूपोदकशोधितेऽपि वदने ताम्बूलरक्ताधरः

स्नानापोहितचन्दनेऽपि वपुषि प्रोद्दामतत्सौरभः ।

निर्णिक्ते सिचये धृतेऽपि कनकाकल्पेन पीताम्बरः

सोऽयं सत्यपि न प्रमाद्यति सदाचारादतिप्राभवे ॥ ३७ ॥

(प्रकाशम् ।) महाराजेन प्रहिताया धारणाया मुखात्तत्रत्यः सर्ववृत्तान्तो
विदित एव । सा पुनर्दुर्जनसंसर्गदोषपरिहाराय नदीं स्नातुं गता । तया च
मयि संक्रमितस्तत्रत्यवृत्तान्तः ।

राजा—(सौत्कण्ठम् ।) कथमिव ।

देवी—अहं वि अवहिदक्षि । (क)

मन्त्री—(स्वगतम् ।) इयं हि देवी

किमपि नियमिताग्रैः कुन्तलैः स्निग्धनीलैः

परिलसदपराङ्गा धारयन्ती दुकूलम् ।

(क) अहमप्यवहितास्मि ।

धवलमुपरि भर्तुश्चामरं धूयमानं

विरमयति करेण व्यक्तमाकर्णनाय ॥ ३८ ॥

(प्रकाशम् ।) श्रोतव्यमिदं धारणावचनम् । यक्षमहतकः पुरान्निष्क्रामणमेवा-
स्माकमिच्छतीति ।

राजा—किमत्र प्रतिविधातव्यम् ।

देवी—(सोद्वेगम् ।) दाणिं किं कुम्भो । (क)

मन्त्री—देवि, मा भैषीः । प्रतिविधानप्रकारोऽपि धारणया विदितः ।

राजा—कथमिव ।

मन्त्री—(कर्णे) एवमेवम् ।

राजा—कथमिदं धारणया निर्धारितम् ।

मन्त्री—रसगन्धकप्रयोगमन्तरेण सपरिवारोऽहमजय इति यक्षमराजस्य
हृदयं विश्वसनीयया तापसीवेपया धारणया गृहीतम् ।

देवी—(साश्वासम् ।) जइ एव ता कहां अहोहिं रसगन्धआ संपा-
दणिजेत्ति । (ख)

राजा—

शंभोर्वीर्यं रसो नाम शर्वाण्या नाम गन्धकः ।

ताभ्यामेव प्रसन्नाभ्यां तौ ग्राह्याविति मे मतिः ॥ ३९ ॥

देवी—केण उण उवाएण ताणं पसादो संपादणिज्जो । (ग)

मन्त्री—उपासनयैव ।

राजा—युक्तमुक्तं भवता । श्रूयते हि पुरा मृकण्डुरुमापतिमुपास्य
पुत्रं लेभे । तत्पुत्रोऽपि तदुपासनया मृत्युमुखान्मुक्तो दीर्घमायुरलभतेति ।

मन्त्री—सम्यगवगतं महाराजेन । यतः खल्वेप

पादाघातवृत्तितयमुनाभ्रान्तबाह्वन्तरोद्य-

द्रक्तस्त्रोतः समुपशमितशेषशोकाश्रयाशम् ।

(क) इदानीं किं कुर्मः ।

(ख) यद्येवं तत्कथमस्माकं रसगन्धकौ संपादनीयौ इति ।

(ग) केन पुनरुपायेन तयोः प्रसादः संपादनीयः ।

मार्कण्डेयं व्यतनुत यदा सर्वभूतैस्तदादि-

स्तुत्यं मृत्युंजय इति यशः, स्फारमीशः प्रपेदे ॥ ४० ॥

राजा—पुरा खलु देवदानवैर्मृतार्थिभिर्महोरगयोः परिवेष्टितविकृष्य-
माणमन्दरमन्थानदण्डैर्मथ्यमाने दुग्धसागरे गरलमुद्भटमुत्थितमसहमानेषु
भुवनेषु विनष्टप्रायेषु पलायनाभिमुख्ये चतुर्मुखे विगलितौजसि बिडौजसि
भगवानेवैष विषमश्वन् जगदनुचकम्पे । तथाहि ।

मेघाक्रान्तदिगन्तदर्शरजनीमूर्च्छितमोमेचकं

तापद्रावितदेवदानवनरं यः कालकूटं गरम् ।

जग्ध्वा जम्बिव बालकस्त्रिभुवनत्राणं ततानाञ्जसा

तस्य द्वाब्जहिमा न बाञ्जनसयोः पन्थानमारोहति ॥ ४१ ॥

मन्त्री—किमुच्यते महिमेति । श्रूयतां तावत् । त्रिपुरविजयप्रसक्ताव-
सक्त इव स्वयं तदर्थं कतिचित्साधनानि संपाद्य तान्यपि वितथीकृत्य स
भगवान्निजमेव महिमानमभिव्यक्तवान् । तथाहि ।

सूर्याचन्द्रमसौ रथाङ्गयुगलं सृतो विधाता स्वयं

रथ्याश्वा निगमाश्च यस्य रथमारूढेन भूमीमयम् ।

मेरुं धन्वविषक्तवामुकिगुणं कृत्वा शरं चाच्युतं

तिस्त्रस्तेन पुरः स्मितेन तु परं दग्धाः सुरद्वेषिणाम् ॥ ४२ ॥

राजा—एवमपरिमितान्याश्चर्यचरितानि देवस्य ।

देवी—किं अच्चरिअं । महेश्वरस्य जह जह जारिसो उपासनं करोदि
तह तह तारिसं सो तं तं फलं पावेदि । (क)

मन्त्री—एवमेतत् ।

राजा—एवमनिर्धारणीयनानास्वरूपा भगवतीपरमेतत् । परंतु भग-
वतो दयारूपैवेयम् । अत एव लोकरक्षणार्था प्रवृत्तिरेतस्याः । श्रूयतां
तावत् ।

(क) किमाश्चर्यम् । महेश्वरस्य यथा यथा यादृश उपासनं करोति तथा
तथा तादृशं स तं तं फलं प्राप्नोति ।

भक्तिप्रहमहेन्द्रमुख्यमखभुक्प्रारब्धभूरिस्तव-

प्रादुर्भावितनिर्भरप्रमदया कारुण्यभाजा यया ।

निद्राभङ्गमनापितेन हरिणा दीप्तौजसा घातया-

मासाते मधुकैटभावतिबलौ सा केन वा वर्ण्यते ॥ ४३ ॥

यन्त्री—राजन्, तथ्यमेवाह भवान् । अस्याः किल भक्तवात्सल्यमन-
न्यतुल्यं पश्यामि ।

दूरोद्भूतविषाणकोटिघटनाचूर्णीकृताम्भोधरं

प्रेङ्खत्पादचतुष्टयीखुरपुटप्रक्षुण्णपृथ्वीतलम् ।

कल्पान्ताभ्रकठोरकण्ठनिनदत्रस्तत्रिलोकीजनं

विक्रान्तं महिषासुरं युधि पुरा चिच्छेद शूलेन या ॥ ४४ ॥

देवी—सा खु परमेमरी बहुविहदेवआसत्तिरूआवअवा पअण्डपरकम-
खण्डिअचण्डमुण्डधुम्मलोअणरत्तवीजप्पहुदिदाणवमण्डला सुणीअदि च-
ण्डिआणामधेएत्ति । (क)

राजा—तदपि ज्ञायते । यथा खलु ।

शस्त्राच्छिन्नसुरारिमैत्र्यपिशितग्रासग्रहप्रीतिम-

त्कङ्कक्रोष्टरि संगरे मुरवधूमुक्तप्रसूने स्थितम् ।

देव्या शुम्भनिशुम्भदानववधप्रक्लिन्नचित्तस्तुव-

दुद्रेन्द्राग्निकृतान्तनैर्ऋतजलाधीशानिलश्रीदया ॥ ४५ ॥

यन्त्री—राजन्, एवं भक्तवत्सलयोरनादिदंपत्योरुपासनया संपाद-
नीया सिद्धिः । किं च ।

सामर्थ्यसिद्धौ रसगन्धकानां संयोजनार्थं सकलौषधीश्च ।

संपादयामोऽथ तदाश्रितस्य सर्वौषधीशस्य विधोः प्रसादात् ॥ ४६ ॥

देवी—कदमं उण देसं पविमिअ उवामणिज्जा एदे । (ख)

(क) सा खलु परमेश्वरी बहुविधदेवताशक्तिरूपावयवा प्रचण्डपराक्रमख-
ण्डितचण्डमुण्डधूम्रलोचनरक्तवीजप्रभृतिदानवमण्डला श्रूयते चण्डिकाना-
मधेयेति ।

(ख) कतमं पुनर्देशं प्रविश्योपासनीयावेतौ ।

मन्त्री—पुण्डरीकपुरं प्रविश्य ।

देवी—कहं तत्थ पवेसो । (क)

मन्त्री—देवि,

शक्यं तत्त्वलु पुण्डरीकनगरं गन्तुं मनोद्वारत-

स्तत्रास्ते शिवभक्तिरित्यनुपमा कापि प्रमोदास्पदम् ।

दृष्ट्वा तां प्रथमं तथा परिचयस्तस्या विधेयस्त्वया

चत्वारोऽपि भवन्ति ते करतलं प्राप्ताः पुमर्था यथा ॥ ४७ ॥

राजा—(सात्कण्ठम् ।)

तामद्वैतां स्वरूपेण भक्तिं हृदयरञ्जिनीम् ।

स्वीकृत्याहं भविष्यामि प्राप्ताखिलमनोरथः ॥ ४८ ॥

देवी—(सामूर्यामिव स्वगतम् ।) कहं सव्वपुरुसत्थप्पसवित्तिआ सेत्ति सु-
णिअ मुदघणाघणगज्जिदो मोरो व्विअ उक्कण्ठिदो अज्जउत्तो । होदु । ता
मए वि सह गन्तव्वम् । (प्रकाशम् ।) अज्जउत्त, अहं वि आगमिस्सम् । (ख)

राजा—(स्वगतम् ।) कथमनयाप्यागन्तव्यम् । (विचिन्त्य ।) भवतु ।
(प्रकाशम् ।) अयि भद्रे, भक्तिपराधीनं साम्बमुपास्यावामभिलषितमर्थं साध-
यावः । (मन्त्रिणं प्रति ।)

राज्यं त्वयि समारोप्य योग्ये सर्वाङ्गसंहितम् ।

देव्या सह शिवं साम्बमुपास्तुं यामि तत्पुरम् ॥ ४९ ॥

मन्त्री—यथा रोचते देवस्य ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इति प्रथमोऽङ्कः ।

(क) कथं तत्र प्रवेशः ।

(ख) कथं सर्वपुरुषार्थप्रसवित्रिका सेति श्रुत्वा श्रुतघनाघनगर्जितो
मयूर इवोत्काण्ठित आर्यपुत्रः । भवतु । तन्मयापि सह गन्तव्यम् । आर्य-
पुत्र, अहमप्यागमिष्यामि ।

द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति चेटः कासः ।)

कासः—अहं खलु स्वमन्त्रिहतकोपदिष्टं किमपि रहस्यं शृण्वन्जीवो नाम प्रतिराजा स्वस्मिन्किमपि चेष्टितुमन्तर्मुखस्तिष्ठतीति चारमुखादवगत-
वता संभ्रान्तेन महाराजेन यक्षमणा किमयं वृत्तान्तः श्रुतस्त्वया न वेति युवराजं पाण्डुं पृष्ट्वागच्छेति प्रेषितोऽस्मि । अतस्त्वरञ्जितो युवराजसमीपं गच्छामि । अहो महाराजस्य युवराजे महती प्रीतिः । यतः ।

यद्यज्ज्ञातं स्वयं तत्तद्युवराजोऽपि वेत्ति चेत् ।

तदा राज्याधिकारेऽस्य शक्तिः स्यादिति मन्यते ॥ १ ॥

(पार्श्वतो विलोक्य ।) कथमियं छर्दिः । यैषा

प्रवालमृदुलाधरप्रकरचारुचिम्बप्रभा-

हताहतविलोचनाञ्जनविशेषदृश्यानना ।

मयूरपदकम्पुर्त्कठिनतुङ्गपीनस्तनी

तरङ्गयति कौतुकं तरुणिमश्रिया चेतसि ॥ २ ॥

(स्मरणमभिनीय ।)

श्रथजलधरजालश्लिष्टशीतांगुचिम्बा-

नभिनवमुकुराविर्भूतमुक्ताकदम्बान् ।

दग्धतरलितचक्रद्वन्द्वखेलन्मृणाला-

न्विवशहृदयमस्या विभ्रमानन्वभूवम् ॥ ३ ॥

(सभयम् ।) तदियं मामवलोकयति चेदिदानीं विभ्रममूल्यमनुपयुज्य मां निरु-
न्धीत ततो गमनविघ्नः स्यात् । (इत्युत्तरीयपटेन मस्तकमवगुण्ठयन्नन्यतो गच्छति ।)

(प्रविश्य)

छर्दिः—अए सठ, रत्तिम्मि मुक्ताफलं परिपणीकदुअ पुरुसाइदं मए
कारविअ दाणिं मं पेक्खिअ ओगुण्ठितसीसो बद्धकटी कुदो पलाएसि । (क)
(इति कासं हस्ते गृह्णाति ।)

(क) अये सठ, रत्तौ मुक्ताफलं परिपणीकय पुरुषायितं मया कारयित्वा
इदानीं मां प्रेक्ष्यान्नगुण्ठितशीषो बद्धकटिः कुतः पलायसे ।

कासः—मुञ्च मुञ्च । (इति हस्तं धुनोति ।)

छर्दिः—(इदं हस्तमवलम्ब्य ।) हदास, मह पडिण्णादं दाऊण गच्छे-
हि । (क)

कासः—हञ्जे, यावदागत्य दास्यामि ।

छर्दिः—कुदो आगमिअ । (ख)

कासः—धिञ्झूखें, नायमवसरः । पश्चात्कथयिष्यामि ।

छर्दिः—जइ दाणि ण कहेसि अहं वि ण मुञ्चेमि । (ग)

कासः—तर्हि गृहाण मुक्ताफलस्य प्रतिनिधिमिमामूर्मिकाम् । (इत्यङ्गु-
लीयकं विमुच्य प्रयच्छति ।)

छर्दिः—इदं होदु । कुदो आगमिअ त्ति कहेहि । (घ)

कासः—किं मम वधमिच्छसि । यतः ।

कायं राज्ञां मन्त्रिभिर्मन्त्रितं यत्सर्वेषां तत्सर्वथा गोपनीयम् ।

येऽभिव्यञ्जन्त्येतदुद्यत्प्रमादाः शीर्षच्छेद्यास्तन्वते तान्नरेन्द्राः ॥ ४ ॥

छर्दिः—जह तह होदु । एदं दाव कहेहि । (ङ)

कासः—(स्वगतम् ।) अहो दास्याः स्नेहपरिपाकः ! यः परमनर्थाय
संपद्यते । तथा हि ।

स्त्रियः स्वार्थपराः प्रायः परदुःखं न जानते ।

अप्रष्टव्यं यदप्राक्षीदृहिणी कैकयाधिपम् ॥ ५ ॥

(प्रकाशम् ।) राजकौलीनमेतदिति न कथयामि । मुञ्च । (इति त्वरयति ।)

छर्दिः—मा भयाहि तुमं । जं मञ्जसा कखु अहं राजकज्जाणं । अदो
ण पआसेमि । (च)

(क) हताश, मम प्रतिज्ञातं दत्त्वा गच्छ ।

(ख) कुत आगत्य ।

(ग) यदीदानीं न कथयसि अहमपि न मुञ्चामि ।

(घ) इदं भवतु । कुत आगत्येति कथय ।

(ङ) यथा तथा भवतु । इदं तावत्कथय ।

(च) मा विभेहि त्वम् । यन्मञ्जुषा गन्त्वहं राजकार्याणाम् । अतो न
प्रकाशयामि ।

कासः—(विहस्य ।) छर्दिका किल त्वं प्रकृत्या । तत्कुतो न प्रकाशयसि ।

छर्दिः—(विहस्य ।) भयणशीलस्य कुकुरस्य विअ तुह जाआ अहम् । होदु । एदं कहेहि पत्थुदम् । (क)

कासः—(स्वगतम् ।) इयं राजकार्यकथननिर्बन्धान् मुञ्चति माम् । का गतिः । (प्रकाशम् ।) हज्जे, कथयामि । शृणु तावत् ।

छर्दिः—ओहिदम्हि । (ख)

कासः—मया कटकप्रवेशः कर्तव्यो युवराजस्य पाण्डोर्दर्शनाय ।

छर्दिः—ता किं विचारीअदि । अम्हकेरभड्कन्ते सुगमो सत्तुणो पुरे मग्गो तुज्ज । सान्दणक्खत्ते णहे इन्दुणो विअ । (ग)

कासः—त्वं पुरोपरोधमात्रं जानामि । तत एवं ब्रवीमि ।

छर्दिः—किं अण्णं वि तत्थ कडए पउत्तं जं मए ण जाणीअदि । (घ)

कासः—श्रूयताम् ।

अस्मत्सैन्यैर्निरोधं कृतमगणयता स्वे पुरे सूपदिष्टं

जीवोऽमात्येन योगं स किल निशमयन्प्रापदन्तर्मुखत्वम् ।

इत्यस्माकं निशम्य प्रभुरतिविशदं चारवक्त्रात्कुमारं

गत्वा पृच्छ त्वयेदं विदितमथ न वेत्याकुलः प्राहिणोन्माम् ॥ ६ ॥

छर्दिः—जुवराएण पण्डुणा विदिदं ण वेत्ति णत्थि संदेहो । जेण एदं एव्व सुणिअ सअलसामन्तचक्रेण सह सिद्धसेणिओ रहस्सागारे णिहा-
भङ्गकसाइदलोअणो चिन्तापज्जाउलो जुवराओ चिद्धदि । तुए वि तत्थ

(क) भयणशीलस्य कुकुरस्येव तव जायाहम् । भवतु । एतत्कथय प्र-
स्तुतम् ।

(ख) अवहितास्मि ।

(ग) तत्किं विचार्यते । अस्मदीयभटाक्रान्ते सुगमः शत्रोः पुरे मार्ग-
स्तव । सान्द्रनक्षत्रे नभसि इन्दोरिव ।

(घ) किमन्यदपि तत्र कटके प्रवृत्तं यन्मया न ज्ञायते ।

गच्छीअदुं । णाह, पच्च वि तुह वअम्मा सासा सेवातप्परा तह ज्जेव्व वट्टन्दि । (क)

कासः—कथमिदं ज्ञातं त्वया ।

छर्दिः—तुह पुव्वगिहिणीए कण्ठकण्डूए परिदेवणमुहेण देइए विसूचीए संणिहाणे सव्वं राअकज्जं णिवेदिदम् । तहिं संणिहिदथम्भन्तरिदाए मए सुदम् । (ख)

कासः—कुतः कीदृशं च परिदेवनं तस्याः ।

छर्दिः—जं तुए मं कामअन्तेण पुव्वगिहिणीए ताए पणअभङ्गो किदो तेण कादव्वं परिदेवणं वखु ताए । तह खु कण्ठकण्डू देवीए कहिदवदी जं किल भट्टिणि, एदं मह दुज्जादं पण्डुगिहिणीए णिवेदिदुं गदन्हि । सा उण कालन्तरे एदं होदुत्ति जह तह मह अस्मुप्पमज्जणं किदवदी । तं जह—(ग) (स्मरणमभिनीय मभयम्, संस्कृतमाश्रित्य ।)

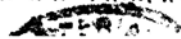
अस्यात्याहितकर्मणो व्यपगमे कासेन भर्त्रा समं

संधास्येत्यवतीं (?) तु तस्मिन्मग्वान्संप्रेषयन्ती रहः ।

(क) युवराजेन पाण्डुना विदितं न वेति नास्ति संदेहः । येनैतदेव श्रुत्वा सकलसामन्तचक्रेण सह सिद्धसैनिको रहस्यागारे निद्राभङ्गकपायितलोचनश्चिन्तापर्याकुलो युवराजस्तिष्ठति । त्वयापि तत्र गम्यताम् । नाथ, पञ्चापि तव वयस्याः श्वासाः सेवातत्परास्तत्रैव वर्तन्ते ।

(ख) तव पूर्वगृहिण्याः कण्ठकण्डूयाः परिदेवनमुखेन देव्या विपूचिकायाः संनिधाने सर्वे राजकार्यं निवेदितम् । तत्र संनिहितस्तम्भान्तरितया मया श्रुतम् ।

(ग) यत्त्वया मां कामयमानेन पूर्वगृहिण्यास्तस्याः प्रणयभङ्गः कृतस्तेन कर्तव्यं परिदेवनं खलु तया । तथा खलु कण्ठकण्डूदेव्यै कथितवती यत्किल भट्टिनि, एतन्मम दुर्जातं पाण्डुगृहिण्यै निवेदितुं गतास्मि । सा पुनः कालान्तरे एतद्भवत्विति यथा तथा ममाश्रमप्रमार्जनं कृतवती । तद्यथा ।

इत्थं श्वासविलासिनीरूपगताः पञ्चापि हिक्काः सुखी-

कृत्य-द्रागुपसान्वय पाण्डुदयिता मां प्राहिणोत्कामला ॥ ७ ॥

तत्थ वि मन्दभाङ्गी अहं हृदमणोरहा जादेत्ति । (क)

कासः—(विचिन्त्य ।) मा बिभेहि । ज्ञातस्तव भावः । त्वयि प्रणयस्य भङ्गे कण्ठकण्ठा यत्नः क्रियत इति गच्छामि तत्रैव तानपि वशीकुर्याम् । तेऽपि महुच्चैव पुष्टाः कथं मह्यं दुह्येयुः ।

छर्दिः—गच्छेहि कज्जसिद्धीए अहं वि देईए सकासं गमिस्सम् ।

(इति निष्क्रान्ता ।)

प्रवेशकः ।

(ततः प्राविशति रहस्यागारस्थः सुप्तोत्थितः सचिन्तः पाण्डुः ।)

पाण्डुः—कः कोऽत्र भोः ।

(प्राविश्य)

दौवारिकः—विजगतां देवः ।

(पाण्डुनिद्रालसो जृम्भते ।)

दौवारिकः—(आत्मगतम् ।) एष किल

आरक्तसंकुचदपाङ्गमुदग्रदंष्ट्रं

व्यादाय वक्रमुरुपाटलदीर्घजिह्वम् ।

उच्चैर्भुजौ बलियितौ ग्रथिताङ्गुलीकौ

कुर्वन्सशब्दमिह जृम्भणमातनोति ॥ ८ ॥

अपि च ।

जृम्भावसरे दारुणमाननविम्बं सजिह्वमेतस्य ।

निपतितदीर्घकपाटं पातालद्वारमिव हि पश्यामि ॥ ९ ॥

(प्रकाशम् ।) देवस्य कीदृशो मयि नियोगः ।

पाण्डुः—गलगण्ड, सेनापतीनाहूय मम निकटं प्रवेशय ।

(गलगण्डो निष्क्रम्य त्रयोदशप्रकारान्संनिपातान्प्रवेशयति । सर्वे प्रविश्य प्राञ्जलय-
स्तिष्ठन्ति ।)

(क) तत्रापि मन्दभागिन्यहं हृतमनोरथा जाता ।

तत्र एकः—सविचार इव दृश्यते युवराजः । तत्क्षणं जोषमास्य-
ताम् । यदेषः

खट्वाभङ्गविवर्तनेन लुलितक्षौमास्तरामावस-

न्वीटीं भृत्यकरार्पितामगमयन्वक्रं गृहीतामपि ।

उत्तानस्तिमिते दृशावपि चिरादुच्चैर्वितानेऽर्पय-

न्नत्यर्थं श्रमितोद्गमैर्विवृणुते चिन्तां निजान्तर्गताम् ॥ १० ॥

किं च पूर्वमपि ।

न स्नाति वारिषु चिरं त्वरितं दुकूलं

वस्ते विलम्बसहनो न कदापि भुङ्क्ते ।

भूषागणं वहति किं च विपर्ययेण

राजा युवैष हृदि कार्यविचारकृष्टः ॥ ११ ॥

गलगण्डः—(दण्डेन भूमिमाघटयन् ।) देव, सेनापतयः प्राप्ताः ।

पाण्डुः—(विलोक्य ।) भो भोः संनिपाताः, प्रतिराजस्य जीवस्य सकाशा-
दस्मदीयराजस्य यक्ष्मणोऽधुना पराभवः संभावयिष्यत इति श्रूयते । स
यथा न भवेत्तथा सैन्यैः सह संनद्धव्यं भवद्भिः ।

संनिपाताः—

अस्मादृशेषु बलशालिषु सैनिकेषु

राजन्नलं प्रभुपराभवचिन्तया ते ।

स्यात्किं वसन्तदिवसेषु विसृत्वरेषु

पद्माकरस्य तुहिनाभिभवप्रसक्तिः ॥ १२ ॥

कति कत्यस्मदीयाः सैनिकाः । तत्रैकैकस्य पराक्रमवतो युद्धाय न प-
र्याप्तमखिलं शत्रुसैन्यम् । किं पुनः सर्वेषाम् । श्रूयन्तां तावदस्मदीयाः ।

अष्टौ कुष्ठा दश च बलिनः स्त्रीहगुल्मास्तथाष्टौ

षट् चोन्मादा वसति दशकं पञ्चकं च व्रणानाम् ।

अशोभेदाः षडतिधृतयो विंशतिश्च प्रमेहाः

किं चाश्मर्यो दश दश पुनः सन्ति सप्तातिसाराः ॥ १३ ॥

१. अतिधृतय एकोनविंशतिः.

(गलगण्डं प्रति ।) स्वामिनः कुमारस्य संनिधिं प्रापय सर्वानपि सैनिकान् ।

गलगण्डः—तथा । (इति निष्क्रम्य सर्वैः सह प्रविशति ।)

(सर्वे पाण्डुं प्रणम्य प्राञ्जलयस्तिष्ठन्ति ।)

पाण्डुः—एवं प्रवृत्ते राजकार्ये किं भवन्तो मन्यन्ते ।

तत्रादौ कुष्ठाः—

कार्या न चेतसि कुमार कदापि चिन्ता

स्थास्यन्ति के वद पुरः प्रतिगर्जतां नः ।

शत्रोः प्रविश्य पुरमीक्षितुमप्ययोग्यं

कुर्मो वयं तनुभृतामतिकुत्सनीयम् ॥ १४ ॥

उन्मादाः—सर्वे सैनिकास्तिष्ठन्तु । ज्ञायतामस्माकमभिप्रायः ।

कोपाध्मातककुत्स्थपुंगवकरव्याकृष्टगर्जद्धनु-

ज्यानिर्गत्वरमार्गणानलशिखादीने नदीने भृशम् ।

पाठीनान्कमठैः समं विलुठतः सर्वेऽनुकुर्वन्तु ते

शार्दूला इव शम्बरान्मरभसं यानद्य गृह्णीमहे ॥ १५ ॥

व्रणाः—स्वामिन्कुमार, प्रथमं पुरमेव बाधितव्यम् । तद्बाधया शिथि-
लीभविष्यत्यन्तर्मुखतापि जीवस्य । अत इदानीम्

प्रचण्डमदपाण्डवप्रहितकाण्डवर्गवृट्-

त्तरक्षुकरिकेसरिप्रियकशत्यशार्दूलकम् ।

अरण्यमिव ग्वाण्डवं वनसरण्यतीतं द्रुम-

व्रजं दहनहेतयः पुरमरेर्दहामो वयम् ॥ १६ ॥

सर्वेऽपि अशोभेदाः—स्वामिन्, यदुक्तं व्रणैस्तदस्मभ्यमपि रोचते ।
तेन वयं च निरुद्धमूलद्वाराः ।

गृह्णीयाम व्यथयितुमरेस्तत्पुरं येन सर्वे

व्याघ्राकृष्टा इव हि पशवः प्राणिनोऽस्मद्गृहीताः ।

स्थातुं गन्तुं शयितुमशितुं यातुमाभाषितुं वा
नापेक्षन्ते मनसि दधतो दुःखमात्रानुभूतिम् ॥ १७ ॥

प्रमेहाः—स्वामिन्, अस्मासु विधेयेषु पुरोवर्तिषु किमर्थमन्येषां प्रस्तु-
तकार्यं प्रति प्रेषणम् । तत्क्रियतामस्सदुक्तिश्रवणादरः ।

पाण्डुः—वक्तव्यानि वो विवक्षितानि ।

प्रमेहाः—

संप्रस्त्रावात्परिणतिमसृज्यांसभेदोस्थिमज्ञां
व्यातन्वन्तो वयमनुदिनं तत्पुरं शोषयामः ।
कान्तर्वक्रो भवतु विधुरीभूय जीवः क मन्त्री
तत्साहाय्यं कलयतु भवांस्तद्विषादं जहातु ॥ १८ ॥

अश्मर्यः—सर्वे सैनिकाः स्वस्वबलानुरूपं गर्जन्ति । स्वामिन्, न वयं
गर्जनपराः । किं तु भूतार्थवादिन्यः ।

वर्धिष्यते न यावत्स हितः सर्वैर्भटैर्निजैर्वैरी ।
तावन्निग्रहणीयः श्रेयस्कामेन पुरुषेण ॥ १९ ॥

तथा हि ।

वेलालङ्घिप्रसर्पेत्तटविटपिसमुत्पाटनाटोपमूर्च्छ-
त्कल्लोलाक्रान्तपृथ्वीवलयजनलयोल्लेखसंज्ञस्तलेखः ।
अम्भोधिमी जनीति प्रतिकलमुदयद्वारिभूरीभविष्य-
ञ्चूषत्यद्वाय वद्विर्विघटितवडवावक्ररन्ध्रादुदञ्चन् ॥ २० ॥

पाण्डुः—युक्तगुक्तं भवद्भिः ।

अतीसाराः—स्वामिनः कृपयैव भुजप्रतापं दर्शयन्तो वयं विजेष्या-
मह इति किमत्र चित्रम् । अतः किमपि ब्रूमः । विदांकरोतु स्वामी ।

नेत्रे मज्जयितुं मुखं ग्लपयितुं जत्रुद्वयं व्यञ्जितुं
पार्श्वीश्वां गणनीयतां गमयितुं सत्त्वं भृशं लुण्ठितुम् ।
मसत्वेऽपि निजे स्थिते घटयितुं पञ्चत्वमेवाङ्गिनां
शक्तान्नः प्रहिणोषि यत्र तरसा तत्माधयामो वयम् ॥ २१ ॥

पाण्डुः—(सबहुमानम् ।)

अतिस्मारा इति स्पष्टं विष्टपत्रयविश्रुतम् ।

युष्मन्नामैव युष्माकं ब्रूतेऽतिशयितं बलम् ॥ २२ ॥

गुल्मप्रीहानः—श्रूयतां स्वामिना ।

अस्मासु प्रविशत्सु शात्रवपुरं पीडाकरेषु द्रुतं

कार्याकार्यविवेक एव न भवेदल्पोऽपि तस्मिन्क्षणे ।

आस्तामेतदिदं वचो निशमय क्षन्तुं व्यथामक्षमो

विज्ञानेन च मन्त्रिणा सह पुराज्जीवः पलायिष्यते ॥ २३ ॥

पाण्डुः—अस्मत्सैनिकोपरुद्धे पुरे पिपीलिकापि न प्रसरीसरीति, कुतः

पुनरियं तस्य पलायनशङ्का । परंतु सर्वैरिदमाकर्णनीयम् । नीतिशास्त्रा-
नुसारिणि मन्त्रिणि तदनुरक्ते विक्रमाभिमानरक्षणैकपरे द्विजदेवपोषणैक-
तानमानसे राजनि तस्मिन्निपुणं किमपि प्रतिविधानमनुसंधेयम् । अतः
प्रागेवातर्क्यं किञ्चिदत्याहितहेतुस्तदीयान्तर्मुग्वतेति ।

कुष्ठेष्वेकः—(स्वगतम् ।) प्रागस्माभिः प्रेषितः शत्रुशिविरं प्रविष्टः क-
र्णमूलोऽद्यापि नागतः किं तैर्गृहीतः स्यात् ।

(ततः प्रविशन्ध्वश्रान्तः कर्णमूलः ।)

कर्णमूलः—(दृष्ट्वा ।) एतत्त्वत्तु

तत्तत्कार्यनिवेदनार्थमिलितान्योन्यानभिज्ञस्यैव-

प्राप्तव्यावसरप्रतीक्षणकृतद्वाःपार्श्ववेद्यासिकम् ।

अन्तर्मन्दिरनिःसरज्जनवचोविज्ञाप्यमानप्रभु-

व्यापारश्रवणेप्सुबाह्यमनुजं पश्यामि पाण्डोर्गृहम् ॥ २४ ॥

(द्वाःस्थं प्रति ।) गलगण्ड, कथय कर्णमूलं संप्राप्तं माम् ।

(गलगण्डः प्रविश्य निष्क्रम्य कर्णमूलेन सहान्तः प्रविशति ।)

कर्णमूलः—(आत्मानं दृष्ट्वा स्वगतम् ।)

श्रमाम्भःसंसिक्तालिकललितपुण्ड्राङ्गवदनो

द्रवच्छर्मोपानदृढपिहितपार्श्वोच्चलपटः ।

समुद्यन्निःश्वासप्रसरपरिशुष्काधरपुटो

विलङ्घ्याहं दीर्घा सरणिमगमं पाण्डुसविधम् ॥ २५ ॥

(पाण्डुं दृष्ट्वा ।) कुमार, विजयी भव ।

पाण्डुः—भद्र, किम् । किञ्चिदुपलब्धं तत्र भवता प्रविष्टेन ।

कर्णमूलः—किं सफलो न भाव्यति कुमारनियोगो विशेषोपलम्भेन ।

पाण्डुः—कथय ।

कर्णमूलः—श्रूयताम् । उपरुद्धमस्सत्सैनिकैः पुरम् ।

पाण्डुः—किमेतत्परिज्ञानाय प्रेषितोऽसि । विदितं खल्विदं सर्वेषाम् ।

कर्णमूलः—(सर्वतो विलोक्य ।) एतदेव प्रस्तोतुमयमवसरः ।

पाण्डुः—विस्त्रब्धं कथय । किं न जानासि अस्मच्छरीराण्येव कीलैते ।

कर्णमूलः—देव, भवदाज्ञया प्रविष्टोऽस्मि पुण्डरीकपुरम् । तत्राद्राक्षं च मन्त्रिरीक्षणैकपरे ईक्षणे । निगमार्थश्रवणप्रसिते श्रवसी । शिवनिर्माल्यगन्धसंतपितं घ्राणम् । विवसामृतास्वादनैकतानां रसनाम् । त्रेताभस्मावगुण्ठितां त्वचम् । धर्मार्थसंग्रहीतारो करो । तदर्थं कृतसंचरणौ चरणौ । चिरंतनसरस्वतीचिकुरपरिमलामोदमदनं वदनं च । तद्दर्शनेन कचिदपि स्थलमलभमानः स्थातुमपि नाशक्नुवम्, किं पुनर्देवस्याज्ञां परिपालयितुम् ।

कुष्ठः—(विहस्य ।) अनामारवर्षणमजागलस्तनसमवस्थं तव गमनागमनं च ।

संनिपातः—कुष्ठ, सावशेषमिव तव वचनम् ।

कुष्ठः—स्वामिपोषितस्वकलेवरनिरर्थकता च ।

कर्णमूलः—जाग्रति मच्छिरसि महाराजपादपङ्कजरेणौ कथमेतद्भविष्यति ।

पाण्डुः—ततस्ततः ।

कर्णमूलः—ततश्च ।

तस्मिन्पुरे स्थानमहं विवेक्तुं चरन्समन्तात्कचिदप्यपश्यम् ।

त्रिप्लाशयेषु स्थितिमत्स्वशङ्कं संचारितं केन च पङ्क्युग्मम् ॥ २६ ॥

पाण्डुः—(स्वगतम् ।) वायुसंचार्यमाणं कफपित्तयोर्युगं तद्भवेत् । (प्रकाशम् ।) ततस्ततः ।

कर्णमूलः—तस्मादन्तःपुरचारिणः पङ्क्त्युग्मात्तत्संचारयतः पुरुषाश्च प्रवृत्तिरूपलब्धुं शक्येति तच्च तं चोपासर्पमहम् । स च तच्च मयि दृष्टमात्रे भद्रं गच्छ परिसर्प मा कुतो देशतस्त्वमसि नन्विहागतः ।
कस्य वा वद परिग्रहो भवानित्यपृच्छदथ सोऽपि तच्च माम् ॥ २७ ॥

भो भो भद्रमुखाः परिग्रहतया कस्यापि नाहं स्थितो
रात्रि नेतुमिहागतोऽस्मि नियतं सायाह्नि भिक्षामटन् ।
स्थानं मे यदि शक्यतेऽपगतये प्रान्त(ः)स्तदादीयता-
मित्युक्ते तु मया तदन्तरुदभूदन्योन्यमालोचना ॥ २८ ॥

अनन्तरं च कार्यान्तरव्यापृते च राजनि नूतनपुरुषपरिमार्गणपरे च नागरिके, भिक्षो, रात्रौ नावसरम्त्वादृशामत्र शयितुमित्युक्तवत्सु तेषु, क कार्ये राजा व्याप्रियते कुत एवं भिक्षुकाणामप्युपरोध इति पृष्टवानस्मि ।

पाण्डुः—ततस्ततः ।

कर्णमूलः—तेऽपि मां भद्रेत्यामन्त्र्य समकथयन् ।
पुण्डरीकपुरे मन्त्रिप्रेरितः परमेश्वरम् ।
आराद्धं गतवान् राजा मनोद्वारेण तिष्ठति ॥ २९ ॥

किं च ।

शत्रुनिरुद्धे च पुरे परिसर्पशङ्कया नगरगुप्त्यै ।
नागरिकशिक्षणमिति प्रावोचन्मां तदानीं ते ॥ ३० ॥

अत्रान्तरे विजृम्भमाणं यामिककलकलमश्रृणवम् । श्रुत्वा च कथंचि-
ल्लब्धावकाशः स्वामिकार्यगौरवादागतोऽस्मि ।

पाण्डुः—(आकाशे लक्ष्यं वद्वा सोपहासम् ।) रे रे मन्त्रिहतक, अस्मज्जयार्थं सहजवैरिणं रसं साधयितुं किल तव प्रयत्नः । तर्हि पश्य ।

साधितोऽपि स किं कुर्याद्रसः पथ्यक्रमं विना ।
जिह्वाचापलमुद्भाव्य स एव ध्वंसयिष्यते ॥ ३१ ॥

किं च । भक्त्या त व्रतयित्वा चतुरोऽपि पुमर्थास्तस्य साधयितुं किलाय-
मपरो यन्नस्तत्रापि प्रतिविधास्यते ।

कर्णमूलः—(सप्रश्रयम् ।) देव, युगविगमसमयसमसमुदितमार्तण्डमण्डल-
स्येवाखण्डितप्रतापस्य तवापि कियान्स रसः शोषण इव तस्य (?) तव किं
महिमातिशयः । तथाहि ।

दृष्ट्वा वैरिचमूसमूहमवशादुद्वेलमुज्जृम्भित-

क्रोधात्संगररङ्गसीमनि भवत्यद्धा निबद्धादरे ।

जीवः कः क्व च तस्य मन्त्रिहतको विज्ञानशर्मा पुन-

र्दृश्येरन्क तृणाग्निमुल्यमहसस्तस्याल्पसारा रसाः ॥ ३२ ॥

पाण्डुः—आः, अस्त्वेतत् । भद्र, कथय कीदृशी प्रकृतीनां प्रवृत्तिः ।

के स्वामिनि दृढभक्ता के प्रबलाः के च दुर्बला नगरे ।

अरिमित्रोदासीनाः के पुनरङ्ग त्वया दृष्टाः ॥ ३३ ॥

कर्णमूलः—कथयामि देव, श्रूयताम् ।

तत्र प्रकृतयस्त्रिस्तो वातपित्तकफात्मकाः ।

तत्र यः प्रबलो वातः स तु स्नेहैर्वशीकृतः ॥ ३४ ॥

किं च ।

तदनुगतं यत्पित्तं मधुरमयैस्तद्विजेयमुपचारैः ।

पङ्कुर्यस्तत्र कफस्तीक्ष्णोपायैर्विशं स चानीतः ॥ ३५ ॥

पाण्डुः—अथ कीदृशो मनसो वृत्तान्तः ।

कर्णमूलः—

उद्दामबुद्धिविभवेन मनस्तु तत्र

विज्ञानशर्मसचिवेन वशीकृतं सत् ।

कार्ये महत्यधिकृतं हितकारिराज्ञः

सर्वात्मनाप्यनुसरत्यधुना तमेव ॥ ३६ ॥

पाण्डुः—अथ विज्ञानशर्मस्पर्धिनो ज्ञानशर्ममन्त्रिणः कीदृशः प्रकारः ।

कर्णमूलः—

विज्ञानमन्त्रिमन्त्रैर्विविधैरसकृद्विधूतनिजशक्तिः ।

स ज्ञानशर्ममन्त्री तिष्ठति केवलमसौ स्वरूपेण ॥ ३७ ॥

एवंविधविविधविचित्रचरित्रविस्मापितसकललोकस्य स्वामिहितकरणै-
कतानस्य मन्त्रिणः पारे खलु वाङ्मनसोश्चरिताद्भुतानि । तथाहि ।

तत्तद्दुर्घटराजकार्यघटनाव्यापारपारीणया

शक्त्या दुष्प्रसहस्य तस्य वचनैर्नानोपपत्त्यन्वितैः ।

निर्द्वन्द्वोऽपि स निर्गुणोऽपि च निराकारोऽपि निर्लेपनो-

ऽप्याः कष्टं प्रतिपक्षतामुपगतो जीवो विचेष्टेत नः ॥ ३८ ॥

तस्मादेवंस्थिते प्रकृतिमण्डले दुर्भेद्ये च शत्रुपक्षे महदत्याहितमाप-
तिप्यति । (इति भयं नाटयति ।)

पाण्डुः—(विचिन्त्य ।) मा बिभिहि । तत्रापि काचिदस्त्यबाधिता नीतिः ।

कर्णमूलः—कीदृशी ।

पाण्डुः—श्रूयताम् ।

यच्चञ्चलं प्रकृत्या विषयेषु मनो निसर्गदुर्दान्तम् ।

तत्कामादिभिरेतैर्भेदयितुं शक्यते शनकैः ॥ ३९ ॥

तस्मिन्सर्वविषयाधिष्ठाने मनसि स्वाधीने सुकर एव कार्यशेषः । किं
च याः किलाद्यास्तत्र तिस्रः प्रकृतयस्तासु यस्तीक्ष्णोपायैः संयमितवृद्धिः
श्लेष्मा तस्योपचयं केनाप्युपायेन विधाय तेनैव तावपि क्षोभयितुं शक्येते ।

विज्ञानोऽयं यद्यपि स्वामिभक्तस्तत्राप्यस्यासंनिधाने विविक्तैः ।

भेदो राज्ञस्तस्य तैस्तैरुपायैः शक्यः कर्तुं ज्ञानशर्मोपजापैः ॥ ४० ॥

एवं राजमन्त्रिणोर्विरोधेन विश्लिष्टे प्रकृतिमण्डलेऽचिरादेव हस्तगता
महाराजस्य यक्ष्मणो जयलक्ष्मीः ।

कर्णमूलः—(सदृशम् ।) साधु चिन्तिता मन्त्रिवर्येण राजतन्त्रनीतिः ।

पाण्डुः—भद्र, नाद्यापि महाराजनिकटगतोऽत्रायाति कासः ।

(प्रविश्य)

गलगण्डः—देव, महाराजपादमूलात्कासः प्राप्तः ।

पाण्डुः—त्वरितं प्रवेशय ।

(ततः प्रविशति गलगण्डेनानुगम्यमानः कासः ।)

(कासो जानुभ्यां प्रणम्य किञ्चिदुपसर्पति ।)

पाण्डुः—भद्र, कीदृशो मयि राजनियोगः ।

कासः—(करपिहितमुखः । कर्णे ।) एवमेवम् ।

पाण्डुः—भद्र, तदर्थमेवेयं बद्धपरिकरता । तिष्ठ त्वमत्रैव । राजानमि-
ममुदन्तमन्यमुखेन प्रापयिष्ये ।

(नेपथ्ये यामप्रहारध्वनिः ।)

पाण्डुः—(श्रुत्वा सैनिकान्प्रातः ।) तदहमिदानीं कार्यशेषं निर्वर्त्य प्रकृत-
कार्यार्थं संनह्यामि । भवन्तोऽपि तावत्

बिभ्राणास्तान्युपमितमहाभोगिभिर्बाहुदण्डै-

र्येषां येषां दधति निजतां यानि यान्यायुधानि ।

म्वस्वस्थानेष्ववहितमनोवृत्तयस्त्यक्तशङ्काः

सर्वे तिष्ठन्त्वरिपुरमभिव्याप्य सैन्याः प्रवीराः ॥ ४१ ॥

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इति द्वितीयोऽङ्कः ।

तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति पश्चाद्बद्धं पुरुषं किकरेण विकर्षन् विचारो नागरिकः ।)

नागरिकः—अङ्ग गद, कस्त्वमसि ।

पुरुषः—(स्वगतम् ।) किमहं ज्ञातोऽस्म्यनेन गद इति ।

नागरिकः—किं विचारयसि । यदि सत्यं गदोऽसि ततो मोक्ष्यसे ।

पुरुषः—(स्वगतम् ।) नाहमनेन ज्ञातः ।

बिभ्राणो मुखबाहुवक्षसि कृतं पुण्ड्रचयं भस्मना

हस्तोपात्तविशुद्धताम्रकलशो रुद्राक्षमाली गले ।

धृत्वा वैदिकवेषमाविशमिह स्वस्वामिना प्रेरितो

हृद्रोगोऽहमरेरेवेक्षितुमना जीवस्य राज्ञः स्थितिम् ॥ १ ॥

अनन्तरमनेन नागरिकेण संयमितः । भवतु । एवं ब्रवीमि । (प्रकाशम् ।)

आर्य, मुञ्च माम् । विप्रश्चिकतामुपजीव्येदं जठरहतकं पुष्णामि ।

नागरिकः—अस्त्वेतत् । कुतो रात्रिसंचारः ।

पुरुषः—यस्यकस्यचिद्यत्किंचिद्भाविफलमुक्त्वा पारितोषिकं गृह्णामीति ।

नागरिकः—किं दिवसस्ते तत्कर्मणो न पर्याप्तः ।

पुरुषः—बाढम् । श्रूयताम् ।

यामो यात्यविलम्बितं दिनमुखे स्नानादिभिः कर्मभिः

पश्चाद्भिक्षितुमारभे प्रतिदिनं धान्यानि वा तण्डुलान् ।

तैरन्नाद्युपपाद्य धूर्जटिमुखान्देवान्निवेद्यातिथी-

न्संतर्प्याश्रत एव याति दिवसः शेषः कुतः संचरः ॥ २ ॥

किंकरः—अये, युक्तमिदम् । इह तु यामादूर्ध्वं रुध्यते नगरसंचारः ।

पुरुषः—यदीदानीं यामादूर्ध्वं कालस्तर्हि न संचरामि स्वप्स्यामि ।

किंकरः—कुत्र निद्राम्थानम् ।

पुरुषः—धर्मशालायाम् ।

नागरिकः—किमिदं राजमन्दिरं तव धर्मशाला । अत्र हि

नौकारः पुवते न गीतिरटति म्वाहेति न श्रूयते

न न्यायव्यवहारतारवचसः संवीभवन्ति द्विजाः ।

नात्युच्चैः पृषदाज्यहोमसुरभिर्भूम्या जरीजृम्भते

भक्ताः पञ्चजनाः स्वपन्ति परितो न स्त्री कुमारो न च ॥ ३ ॥

पुरुषः—अस्त्विदं राजमन्दिरं तथापि सुप्रवेशमस्मादृशामिति श्रु-
तमस्ति ।

नागरिकः—सुप्रवेशमिति कस्मात्त्वया श्रुतम् ।

पुरुषः—आर्यमिश्रेभ्य एव ।

नागरिकः—हन्त, किमस्माभिरिदं कथितम् ।

पुरुषः—नहि नहि । अन्यजनैः ।

नागरिकः—कैस्ते कथितम् । यदिदं परिचितजनस्यापि राजशामन-
मन्तरेण दुष्प्रवेशम्, किं पुनरपरिचितस्य ते ।

किंकरः—विसंस्थुलेवास्य वचनव्यक्तिः गृहीत इव चोरस्तरलतारक-
विलोचनः पश्यन्नयं वक्तुं न शक्तः प्रत्युत्तरं ततश्चर इव लक्ष्यते ।

नागरिकः—तर्हि शिष्यतु भवानिमम् ।

किंकरः—अरे, कथय तथ्यम् । मृषावादिनस्तव वैदिकता राजशासनस्य न प्रतिरोधिनी । (इति कशामुबच्छति ।)

पुरुषः—मा ताडय । तथ्यं वदामि ।

नागरिकः—यदि तथ्यं वदसि तदा विज्ञानमन्त्रिणं दर्शयित्वा संभावयिष्यामि ।

किंकरः—प्रतीहार्या धारणया सह प्रासादमधिरूढो मन्त्री । तत्सन्निधौ त्वमपि नेप्यसे ।

पुरुषः—(स्वगतम् ।) तथा चेन्मम दुर्लभमेव जीवितम् । (प्रकाशं भीतिमर्नीय ।) अमयं मे दीयतां यदि तथ्यमेव श्रोतव्यम् । (इति प्रणमति ।)

नागरिकः—दत्तभयोऽसि । कथयात्मानम् ।

पुरुषः—(उत्थाय प्राञ्जलिः ।) हृद्रोगोऽसि । विसृज मां दयया ।

नागरिकः—चार एवायं वैदिकवेषमवलम्ब्यागतो दत्ताभयश्च ।

किंकरः—तर्हि किं कर्तव्यम् ।

नागरिकः—‘सर्वमिदं राजकार्यं त्वया कस्मैचिदपि न कथनीयम्’ इति शपथं गृहीत्वा पुराह्विर्विसृज्यताम् । अथवा किमनेन वराकेण कथनीयम् । दत्ताभयोऽयमिति मन्त्रिणे निवेद्य कथंचिन्मोचयितव्यः ।

किंकरः—तथा करोमि । (इति निष्क्रान्तः ।)

(नेपथ्ये कुक्कुटध्वनिः ।)

नागरिकः—(आकर्ण्य ।) कथं रजनीविरामः ।

(पुनर्नेपथ्ये)

वैतालिकः—

पत्यावस्तं व्रजति विगलच्चञ्चरीकाञ्चनाश्रु-

त्रासान्मीलद्दलदशमितो रागमर्कक्रमेण ।

द्रागालिङ्गेदपि कुमुदिनीमित्यपन्यायशङ्की

कूकूशब्दं विसृजति जवात्कुक्कुटः पूर्वमेव ॥ ४ ॥

द्वितीयो बैतालिकः—

रागं मुखेन दरदर्शिततारकेण
 मां व्यञ्जयतीमपि समेत्य करेण गाढम् ।
 आलिङ्गयते कुमुदिनीति रुषापरार्द्रि
 यातां निशां द्रुतमनुव्रजतीव चन्द्रः ॥ ५ ॥

अपि च ।

प्रातर्जातमिति द्रुतं प्रशिथिलं बद्धा दुकूलं दृढं
 धम्मिल्लं च्युतमाल्यमप्युपवनान्निर्गतवरीरित्वरीः ।
 आकृष्टांशुकपल्लवे कठिनयोरालिङ्ग्य वक्षोजयो-
 राघ्रायाननपङ्कजे च कथमप्युज्जन्त्यहो कामिनः ॥ ६ ॥
 नागरिकः—तदधुना राजकार्ये चावहितस्तिष्ठामि । (इति निष्क्रान्तः ।)
 शुद्धविष्कम्भकः ।

(ततः प्रविशति प्रासादाधिरूढः प्रतीहार्या धारण्या दशितमागों मन्त्री ।)

मन्त्री—संप्रति हि

सोपानानि हिरण्मयानि परितः प्रत्युत्तरन्नान्यहं
 पादाम्यां समतीत्य किंकरगणालम्बी स्वयं पाणिना ।
 भित्तिप्वालिखितैर्वृतं खगमृगस्त्रीपुंसवृक्षाचलै-
 रारुक्षं निटिलाक्षशैलधवलं प्रासादमभ्रंलिहम् ॥ ७ ॥
 (विचिन्त्य स्वगतम् ।) अहो दुरन्तता राजधर्माणाम् ।
 आत्मानं परिरक्ष्य दुष्करतपोवृद्धद्विजाराधनै-
 र्दानीयेषु च भक्तिपूर्वमसकृद्दानप्रदानैरपि ।
 दण्डं दण्डयितव्यमात्रविषयं कृत्वा धरित्रीतलं
 राज्ञा धर्मपथे मतिं क्रमयता संरक्षितव्याः प्रजाः ॥ ८ ॥

किं बहुना ।

स्वश्रेयसार्थं यततेऽनिशं यो राज्ञा किलानेन पृथग्विमर्शः ।
 स्वस्मिन्नमात्येषु सुहृत्सु राष्ट्रे दुर्मेषु कोषेषु बलेषु कार्यः ॥ ९ ॥

निर्ज्ञातसर्वतन्त्रेषु विगूढामोषमन्त्रेषु मन्त्रिषु विन्यस्तसमस्तकार्यभरस्य तु
राज्ञो निश्चिन्ततैव । परंतु तेषां व्याकृष्यन्ते दुरन्तया चिन्तया हृदयानि ।

सामन्ताविनमेयुरित्युपचयः कोषस्य सिद्ध्येदिति

स्थानेषु द्विषतां स्थितीरपि चराः पश्येयुरासा इति ।

स्यादायोपगमो यथेति विभवैस्तुष्टाः प्रवीरा भटा

वर्तेरन्निति मा मलिम्लुचगणाद्भूरुद्विजेतेति च ॥ १० ॥

अहमपि राज्ञा विन्यस्तसमस्तकार्यभारतया यत्सत्यं व्याकुल एव ।
तथा हि ।

कार्येषूक्तेषु राज्ञा कतिचिदपि मया साधितान्येव पूर्वं

साधिष्यन्ते परस्तात्कतिचन कतिचिच्चापि साध्यन्त एव ।

किंचानुक्तेषु सद्यः किमपि किल कुशाग्रीययात्मीयबुद्ध्या

पर्यालोच्यैव तत्तत्समयसमुचितं कर्तुमुत्कण्ठितोऽस्मि ॥ ११ ॥

अत एव सर्वत्र तत्रतत्र व्यापृते मया पुरगुप्त्यै मत्सदृश एव कोऽपि
विनियुक्तो विचारनामा नागरिकः । तत्प्रकृतकार्ये व्यापृतव्यम् । कः को-
ऽत्र भोः ।

(प्रविश्य ।)

दौवारिकः—विजयतां देवः ।

मन्त्री—भद्र, मद्रचनेनानुशासनीयाः पौरा नगरालंकाराय ।

आलिम्पन्तां सुधाभिः पुरसदनगता भित्तयो भृत्यवर्गै

रम्भास्तम्भाः क्रियन्तां कपिशफलभृतः पार्श्वयोर्द्वारभूमेः ।

बध्यन्तां तोरणानि श्रितनवमणिभिर्दामभिः सन्तु रश्याः

संमृष्टाश्चाम्बुसिक्ताः प्रतिगृहमुपरि ग्रथ्यतां केतनाली ॥ १२ ॥

यतः संप्रत्येव सिद्धप्रतिज्ञो राजा समागमिष्यति ।

दौवारिकः—यदाज्ञापयत्यार्यः । (इति निष्क्रान्तः ।)

मन्त्री—(सदृष्टिक्षेपं परिवृत्यावलोक्य च ।) अहो रिपूणां पुरावत्कन्दन-
प्रकारः । तथा हि । पाण्डुना प्रेरिता रोगाः,

मूर्धानं व्याप्तुकामाः शतमथ नवतिर्लोचने चाधिचत्वा

नासामष्टादशास्यं खलु चतुरधिका सप्ततिर्हृच्च पञ्च ।

वक्षोजौ पञ्च शूलैः सह समगणनैः कुक्षिमष्टौ च गुल्माः

स्वार्हस्थानान्युपेतं त्रिगुणगणनया पञ्चकं च व्रणानाम् ॥ १३ ॥

अथ च स्वयमेव मन्त्रिभूतस्य युवराजस्य पाण्डोः पुरोपरोधवैचित्र्यं
वाचामतिवर्तते पन्थानम् । (सामर्थ्यं सावहित्यं चाकाशे ।) साधु मन्त्रिधुरीण,
साधु । अनया गुप्तप्रयोगप्रकारगौरवया धिषणया शौर्येण च दैत्यगुरुं
वृषपर्वाणं चाधिशेषे । (सोपहासम् ।) मयि—(इत्यर्थोक्ते विरमति ।)

धारणा—(सस्मितम् ।) अमच्चस्य वाक्यसेसेण तक्कीअदि धीरोद-
त्तत्तणम् । (क)

अमात्यः—अस्मवल्लितासाधारणकार्यावधारणधौरेयस्मवल्लितानि तव म-
नीषितानि भवन्ति । (इति पुगे विलोक्य ।) अहो नगरालंकारचातुरी पौराणाम् ।

कीर्णान्यम्बुपृषन्ति किंकरगणैरभ्यन्तरे ताडिता-

न्यातोद्यानि निकेतकेकिनटनप्रारम्भमूलानि च ।

बद्धा मन्दिरमार्गसीमसु हसन्नाथापनीतांशुक-

व्यक्तेरोजसलज्जसिद्धयुवतिव्याकृष्टचेलध्वजाः ॥ १४ ॥

अपि च ।

मन्ये रम्भाः पुरमृगदशामूरुसौभाग्यचौर्या-

द्वद्धा भृत्यैः प्रतिगृहमपि द्वारपार्श्वद्वयेषु ।

अम्भोदुर्गात्कथमपि हता यन्त्रितोच्चैर्विताने

तासां वक्राम्बुजपरिमलप्राहिणी पद्ममाला ॥ १५ ॥

किं च । सुधालेषधवलीकृतसौधवसतयः पौरयुवतयः शारदाभ्रगतपर-
माद्भुततडिलताविभ्रममुद्भावयन्ति । किं च, चञ्चरीकगणाश्चित्रलिखितसह-
कारमञ्जरीकलितोत्कलिकया संचरमाणोऽपि कदर्यमवनीपतिमुपगतो वनी-
पकलोक इव निष्फल एव निवर्तते । कतिचन निकेतनानि च नूतनालि-

(क) अमात्यस्य वाक्यशेषेण तर्क्यते धीरोदात्तत्वम् ।

खितेनाहिनकुलेनाश्वमहिषेण गोव्याघ्रेण च भित्तिषु निर्वैरसत्त्वान्यनुकुर्वन्ति
चत्वराणि तपोधनाश्रमपदस्य । (अन्यत्वेऽवलोक्य सहासम् ।)

दृष्टाकृष्टकचामुदस्तचिबुकां पत्या कराम्यां बला-
त्कामप्येणदृशं करौ विधुवतीमास्वाद्यमानाधराम् ।

आलेख्ये पुरशिल्पिना विरचितां भित्तौ बहिर्मन्दिरा-

चार्यः सस्मितनम्रवक्त्रकमलाः कर्षन्ति यूनां मनः ॥ १६ ॥

नन्विदानीमत्र नगरालंकारदर्शिनो राज्ञः समागमं प्रतीक्षमाणाः पौरा-
स्तस्य परमुपचाराय संनह्यन्ति । तथा हि ।

स्थाप्यन्ते गृहवासवेदिषु षटाः संवेष्टितास्तन्तुभिः

प्रत्यग्राभ्रदलप्रसाधितमुखा विप्रैः पयःपूरिताः ।

कन्याभिर्घृतांसेक्तवर्तिनिकरैर्नीराजनाभाजनैः

साध्यन्ते सममेव लाजमुमनश्चित्राणि पात्राणि च ॥ १७ ॥

(विचिन्त्य ।) कथमसौ राजा लिप्सितं फलं लब्ध्वा समायास्यति । कथ-
मस्य साम्बशिवप्रसादमन्तरेण लिप्सितफललाभः । कथं वा कठोराणि त-
पांसि विनानेन सुलभः शिवप्रसादः । कथमनेन स्वकालविकस्वरशिरीषद-
लकोमलशरीरेण सुकरा कठोरा तपश्चर्या । न चैतस्य तादृशतपश्चरणाद-
तेऽखिलपुरुषार्थसाधनं भगवतश्चन्द्रकलावतंसस्य निरन्तरध्यानं संभाव्यते ।
नलिनीदलान्तरालतरलोदबिन्दुसमस्यन्दा दुर्निरोधा हि चित्तवृत्तयः । तदि-
दानीं मदीयमन्तःकरणं दुरन्तचिन्तोदधौ निमज्ज्य पुनरुन्मज्जति । अथवा
कस्य किमसंभावितमनुकूलतामुपगते दैवे । (दक्षिणभुजस्पन्दमभिनीय ।) कथ-
मस्थाने मम विचारः । सर्वं सुघटितं भविष्यति ।

(नेपथ्ये)

वैतालिकः—

वातं प्रावृषिकं निरुध्य सहसा गात्रप्रकम्पप्रदं

संफुल्लानि विधाय चारुकमलान्यासाद्य हंसागमम् ।

दिष्टया लब्धवता प्रसादमधिकं वापीजलाधारयोः

सद्यः शारदवासरेण धवलो मेघोऽम्बरं प्रापितः ॥ १८ ॥

मन्त्री—(श्रुत्वा सहस्रम् ।) समष्टुत(?)प्राणनिरोधेन निर्धूतसकलतपोवि-
घ्नेन विशुद्धाद्वैतज्ञानसाधनेन समाराधितयोर्धूर्जटिधरराजकन्ययोः प्रसादेन
राज्ञा रसो हस्तगतः कृत इत्यनेन वैतालिकवचनेन सूच्यते ।

(पुनर्नेपथ्ये ।)

दिङ्मण्डलस्य विमलीकरणे प्रवीणा-

त्रिविघ्नमुत्सृजति नीरजबन्धुरंशून् ।

पङ्कश्च पान्थपदयोगममृष्यमाणः

संशोषमेत्य शकलीभवति क्षणेन ॥ १९ ॥

मन्त्रीः—(श्रुत्वा ।) एतेनापि वचसा निरोगीकरणसमर्थान्तरसान्प्रयोक्तुं
राज्ञस्तस्य च यक्षमहतकस्य विनशितुं प्राप्तः कालोऽयमिति च सूच्यते ।
(सबहुमानम् ।) साधु रे वैतालिक, साधु । यदधुना गूढाभिप्रायेण भवता
बोधितव्यं बोधितम् । तदेव वृत्तं सप्रकारमवगमयितुं राजानं प्रत्युद्गमनेन
बहुमन्तुं च तत्रैव गच्छामि । (इत्युत्थाय आकाशे ।) अरे यक्षमहतक, भव-
दीयमतःपरं पश्यामि शौण्डीर्यम् । (पुरो विलोक्य ।) कथमागत एव देवः ।
यतो देवी पुरोमार्गप्रदर्शिनी पुरो दृश्यते । यैषा

धम्मिल्ले घनसंनिभे सिततडिद्वह्येव मल्लीस्रजा

वक्त्रेन्दो रुचिरेण नाभितिलकव्याजात्कलङ्केन च ।

हारेण स्तनकोकयोरपि बिसस्वच्छेन चायामिना

पादाम्भोरुहयोश्च हंसकयुगेनाराविणा राजते ॥ २० ॥

अयमपि महाराजस्तस्या अनुपदमागच्छति । संप्रति हि एतस्य

विचारविगमादिदं विलसति प्रसन्नं मुखं

गृहीतमुपमं हिमव्यपगमादिवाम्भोरुहम् ।

विषाणिन इव प्रतिद्विरददर्शनामर्षिणो

गतिश्च किल मेदिनी नमयतीव धीरोद्धता ॥ २१ ॥

(ततः प्राविशति जीवो शुद्धश्च ।)

जीवः—अहो श्रुतिस्मृतिविहितानां कर्मणां प्रभावः । यानि मया
समयेषु समनुष्ठितानि मदीयमन्तःकरणमशोधयन् । शोधिते च तस्मिन्म-

गवद्भक्तिर्नाम कापि कल्पलता प्रथममङ्कुरिता पश्चादुपचितपरिचया च सा मम हृदयानुरञ्जनी क्रमेण भगवन्तौ परमेश्वरौ साक्षाद्दर्शितवती । अनित-
रसाधारणया च तया प्रसन्नौ भगवन्तौ संप्रत्यभिलषितान्तरसगन्धकादीन्प्रसा-
दीकृत्यार्पितवन्तौ । अग्रेऽपि तस्या एव महिम्ना सकलमप्यभिलषितं पुमर्थं
लप्स्यामहे ।

बुद्धिः—अज्जउत्त, किं एदे रसगन्धआ अण्णणिव्वेक्खा सअं जेव्व
विवक्खत्तस्सवणं णिव्वहन्दि । (क)

राजा—देवि, दिव्यौषधीभिः शोधिताः सन्तो विविधरसायनद्वारा उक्त-
सामर्थ्या ह्येते ।

देवी—ता एवं संविहाणसमत्येण केण वि होदव्वम् । (ख)

राजा—विज्ञानशर्मैवात्र निर्वोढा । यतः ।

ऋषिरेव विजानाति द्रव्यसंयोगजं गुणम् ।

विज्ञानशर्मणः कोऽन्यः सर्वज्ञाननिधिर्ऋषिः ॥ २२ ॥

किं च ।

महेशतेजःसंभूतो रसः कारुणिकाग्रणीः ।

यः स्वानिष्टमुरीकृत्य परपीडां व्यपोहति ॥ २३ ॥

तदुक्तम्—

‘मूर्छित्वा हरति रुजं बन्धनमनुभूय मुक्तिदो भवति ।

अमरीकरोति हि मृतः कोऽन्यः करुणाकरः सूतात् ॥ २४ ॥’

‘सुरगुरुगोद्विजहंसापायकलापोद्भवं किलासाध्यम् ।

श्चित्रं महदपि शमयति कोऽन्यस्तस्मात्पवित्रतरः ॥ २५ ॥’

गन्धकस्यापि माहात्म्यमुक्तम्—

‘ये गुणाः पारदे प्रोक्तास्ते गुणाः सन्ति गन्धके ।

(क) आर्यपुत्र, किमेते रसगन्धका अन्यनिरपेक्षाः स्वयमेव विपक्षक्षपणं
निर्वहन्ति ।

(ख) तदेवं संविधानसमर्थेन केनापि भवितव्यम् ।

शुद्धो गन्धो हरेद्रोगान्कुष्ठमृत्युजरादिकान् ।

अग्निकारी महानुष्णो वीर्यवृद्धिं करोति च ॥ २६ ॥'

किं च प्रतिदिनं निषेव्यमाणैरेतैः प्रियरतीनां युवतीनामनभिमतानां
पुंसां जरामुपरुध्य तासामभिमते यौवने तेषां स्थापनं भवति ।

देवी—(सत्यं सदृष्टिपेक्षं च ।) संपत्तो एसो विण्णाणणामहेओ अमच्चो ।
ता णम्मालावस्स ण एसो समओ । (क)

राजा—(विलोक्य ।) अये, मन्त्रिवृहस्पतिः संप्राप्तः । (सानुशयम् ।)

कर्तव्यो विधिरित्थमित्थमिति मामुक्त्वा जिगीषुर्द्विषं

स्वस्थैवोपरि राज्यतन्त्रमखिलं द्रष्टव्यमासज्य च ।

अद्येदं क्रियते करिष्यत इदं पश्चादकारि त्विदं

प्रागेवेति दुरन्तया कृशतनुं पश्याम्यमुं चिन्तया ॥ २७ ॥

एतदनुज्ञयैव निर्विचारमानसेन मया कृतं भगवदाराधनम् ।

मन्त्री—(उपमन्य ।) स्वस्ति सफलमनोरथाभ्यां स्वामिभ्याम् ।

जीवः—भवत्साहाय्यमेवात्र हेतुः ।

बुद्धिः—एवमप्यमत्तेण चित्तवावारेण सहायत्तणं कुणन्तो दीहाज्
होइ । (ख)

राजा—अत्र निषीदतु भवान् ।

मन्त्री—(उपविश्य ।) निर्विघ्नेन कार्यसिद्धिर्जातेति मनोरथानामुपरि व-
र्तामहे ।

राजा—तदेव वक्तुकामोऽस्मि ।

मन्त्री—अवहितोऽस्मि ।

राजा—त्वदुक्तमार्गेण प्रथमं पद्मासनं वद्ध्वा तथैवोपविष्टोऽहम् ।

शुद्धान्तःकरणेन संततपरिध्यातार्ककोटिप्रभ-

प्राप्त्यद्युतिकोटिशीतलशिवारूढाङ्कगङ्गाधरः ।

(क) संप्राप्त एष विज्ञाननामधेयोऽमात्यः । तन्नर्मालापस्य नैष समयः ।

(ख) एवमप्यमात्येन चित्तव्यापारेण सहायत्वं कुर्वन्दीर्घायुर्भव ।

सानन्दाश्रुकणो दृशोः सपुलको गात्रेषु सप्रश्रव-

स्तुत्युक्तिर्वदने कृताञ्जलिपुटो मूर्धन्यभूवं चिरम् ॥ २८ ॥

तदनु मयि प्रसादाभिमुखः प्रज्वलदग्निशिखाकलापकपिलजटामण्डला-
टवीविलुठज्जाद्वीचरबालहंसायमानचन्द्रलेखः कण्ठगतकालकूटद्युतिथमुनो-
भयपार्श्वनिःसरन्निर्झरायमाणरुद्राक्षमालिकः परिहितशार्दूलचर्मसंदर्शनभीत-
मिव मृगमेकं संरक्षितुं करे बिभ्राणः करान्तरे च प्रणतजनदुरदृष्टशिलाभ-
ञ्जनं टङ्कं च कंचन भगवान्काञ्चनगिरिधन्वा गिरिकन्यासमेतो मामेतद-
वोचत—

ध्यानेन ते प्रसन्नोऽस्मि वृणीष्व वरमर्पये ।

इत्युक्तवन्तं तं देवमयाचे रसगन्धकान् ॥ २९ ॥

ततस्तेन दीयमानान् रसगन्धकान् ग्रहीषम् । पुनश्च प्रणम्य सप्रश्रयमया-
चिषम् । देवदेव,

फालिन्यः फलहीना याः पुष्पिण्यो या अपुष्पिकाः ।

गुरुप्रसूतास्ता मुञ्चन्त्वं हसो न इति श्रुतिः ॥ ३० ॥

यस्मै ददासि तं रुग्म्यः सर्वाभ्यः पारयामहे ।

इति सोमेनौषधयः संवदन्तीति च श्रुतिः ॥ ३१ ॥

अतः सर्वास्ताः सिद्धौषधयः सोमायत्ताः स च भगवतः शिरोभूषणम-
त्रैव संनिहितः । अतः ।

शोधयितुं रसगन्धान्कर्तुं च रसौषधानि विविधानि ।

दिव्यौषधीश्च सर्वा दापय मौलिस्थितेन चन्द्रेण ॥ ३२ ॥

ततश्च भगवदाज्ञया तेन सोमेन सर्वास्ता मह्यं दत्ताः । (इति मन्त्रिह-
स्तेऽर्पयन्ति ।)

मन्त्री—(सहस्रं गृहीत्वा दद्यात् च ।) सप्तकञ्चुकादिदोषनिराकरणेन शुद्धा-
नेतानोषधीभिः सह शत्रुजयाय प्रयोक्ष्यामहे ।

देवी—कितिआ ते सत्तुजणा किणामहेआ अ कस्सि समए पुरोपरोहं
किदवन्तो । (क)

(क) कियन्तस्ते शत्रुजनाः किनामधेयाश्च कस्मिन्समये पुरोपरोहं कृतवन्तः ।

मन्त्री—श्रूयतां तावत् ।

पुण्डरीकपुरं राज्ञि प्रविष्टे रन्ध्रलाभतः ।

स्वराजानुज्ञया पाण्डुररुधत्सैनिकैः पुरम् ॥ ३३ ॥

यक्ष्महतकस्यास्च्छत्रोर्बहवः सैनिकाः ।

ग्रहण्यश्मर्यतीसारशूलार्शःपाण्डुकामलाः ।

विषूचिकाकुष्ठगुल्मसंनिपातज्वरादयः ॥ ३४ ॥

देवी—अमच्च, एत्तिअं पुरोपरोहसंरम्भं कुणन्तेण सहसैणिण्ण तेण जक्खहदएण अम्हाणं किं अच्चाहिदं कादव्वम् । (क)

मन्त्री—देवि, पुरान्निष्क्रमयितव्या वयमित्येव तस्य हताशस्य दुरा-
शाभिनिवेशः ।

देवी—अहो अणत्तणीणत्तणं जक्खहदअस्स । जो अम्हेसु पुरादो णि-
क्कन्तेसु सअं कहिं ठाइस्संति अप्पणो वि णासं ण गणेदि । (ख)

मन्त्री—सत्यमुक्तं देव्या ।

महापातकसंभूतेस्तस्य पापस्य यक्ष्मणः ।

वैरायितमिदं चित्रं स्वविनाशमपीच्छतः ॥ ३५ ॥

यदुक्तमभियुक्तैः—

‘अपश्यसेविनश्चौरा राजदाररता अपि ।

जानन्त एव स्वानर्थमिच्छन्त्यारब्धकर्मतः ॥ ३६ ॥’ इति ।

ये निघ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे

ह्येवं या समभाणि भर्तृहरिणा काष्ठा परा पापिनाम् ।

तामेतामतिशेत् एष सपरीवारस्य नाशं निज-

स्योत्पश्यन्नपि निष्क्रमाय यतते यो नः पुरात्पातकी ॥ ३७ ॥

(क) अमात्य, एतावन्तं पुरोपरोधसंरम्भं कुर्वाणेन सहसैनिकेन तेन य-
क्ष्महतकेनास्माकं किमत्याहितं कर्तव्यम् ।

(ख) अहो अनात्मनीनत्वं यक्ष्महतकस्य । योऽस्मासु पुरान्निष्क्रान्तेषु
स्वयं कुत्र स्थास्यामीत्यात्मनोऽपि नाशं न गणयति ।

अस्त्यत्र 'लौकिकोऽप्याभाणकः—'स्वनाशाछेदेन शत्रोरमङ्गलमापादयत्य-
नात्मनीनो मूर्खः' इति ।

देवी—ता कहिं दाणिं एत्तिआणं रोगाणं णिग्गहो सुअरो । (क)

मञ्जरी—देवि, मा भैषीः । निखिलरोगनिसर्गवैरिणि रसे स्वाधीने कः
शत्रुजये संदेहः ।

राजा—तहिं कुतो विलम्ब्यते ।

मञ्जरी—अहं पुनरधुना रसमोषधीभिः सह संयोजयितुं गच्छामि । दे-
वेनापि विश्रम्यताम् ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इति तृतीयोऽङ्कः ।

चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति विदूषकः ।)

विदूषकः—उत्तं खु दोआरिएण पाणेण रण्णो रसगन्धअवरप्पदानं सु-
णिअ बलिअं रोसवसंगदेण जक्खहदएण पण्डुणा सह किंवि मन्तूण सपरिवा-
रस्स अम्हाणं रण्णो उवरि वड्ढमं किंवि काटुं उज्जोओ करीअदित्ति सुदव-
न्देण विण्णाणणामहेएण मन्तिणा कज्जगदि आवेदिअमाणो अन्तेउरवेदिअ-
न्तरे चिट्ठदित्ति । ता राअसमीपं गमिस्सम् । (इति परिक्रम्योदरं करतलेन परामृष्य ।)
अहो, मुहुत्तादो पुव्वं खादिदं मातुलुङ्गफलप्पमाणाणं मोदआणं सदं वि जिण्णं
जादम् । जं तस्सि समए धण्णकुम्भीपीणुत्तुङ्गो मह पिचण्डो ठिदो । दाणिं उण
तिण्णकिदो कटो विअ तणूहोदि । (विमृष्य ।) णं मज्झण्णो वट्ठदि । तह हि ।

पत्तगदं घरहरिणो तिह्वाए पिबइ सीअलं सलिलम् ।

गन्धेण कुणइ सुहिदं घाणं चिदमिस्ससक्करापूवो ॥ १ ॥

अहो पमादो । राअसमीवं गमिस्सं ति महाणससमीवं गदो ह्मि । अदो
एव्व तह वत्तुलतणुअरगोधूमापूवसंहितसरावेहिं माहिसदहिमण्डमिस्सिद-
मासविरइअभक्खविसेसणित्रिडिअभाअणेहिं परितत्तम्भरिसभज्जिदचणअच-
अपूरिअपिण्डएहिं फाणिअसंकलिअजवधाणासमुल्लसिदविसालामत्तेहिं दुद्ध-
दहिसक्करासलिलभाविदविविहपिथुअरासिसंपुण्णविसङ्कडचसअविसेसेहिं म-
ल्लिअमुउलपुज्जधवलसालितण्डुलन्नसमुच्चअविराजितम्ममअभण्डगणब्भन्त-
रट्ठाविदसुवण्णसवण्णसूपणिहाणपिठरेहिं कित्तपरिवक्कवन्ताककारइल्लपडोल-

(क) तत्कथमिदानीमेतावतां रोगाणां निग्रहः सुकरः ।

कोसातईणिप्पावराअमासकदलीपणसकुब्भण्डप्पमुहसलादुखण्डमयशाकष-
ण्डमण्डिदबहुविधभाअणविसेसेहिं अ परिसोहमाणस्स महाणसस्स विसमरो
गन्धो । घुमघुमाअदि मे णासाबिलम् । सिलसिलाअदि तालुरसणामूले
सुणिगत्तरं लालाजलम् । पज्जलदिव्व हणूमन्तवालम्लगगिसिहागहिद-
घरपरम्परं लङ्काउरं विअ बुभुक्खाउरं मे उदरम् । (किंचित्पुरतो विलोक्य ।)
इह खु महाणसदुवारदेसे अवणदपुव्वकाओ विलोईअदि चुह्णिपावअपज्जल-
णत्थफुक्कारपवणविकिण्णभसितलेशपुज्जधूसरमुखो णिडिलदीसन्तविरलसेद-
म्बुकणिओ करङ्गुलीलमहिङ्गुपरिमलसंतप्पिदसमीवगदजणघाणेन्दिओ ईस-
संकमिदेङ्गाललञ्छिदपरिधानपडो दक्खिणकरमहीददव्वीसिहरतणुतरदी-
सन्तविलोलिअसाअपाअवप्फो अण्णकरलम्बितेन्धणसअलो भद्दमुहो णाम
पौरोगवो । ता एणं एव्व पुच्छामि । अए भद्दमुह, तुए पक्केसु भक्खवि-
सेसेसु किं वि किं वि मह हत्थे दादव्वं जं भक्खिअ एदं सुट्ठु एदं णेत्ति
विआरिअ कहेमि जं सुट्ठु तं परिवेसिअ रण्णो हत्थादो पारितोसिअं गे-
ह्हुदु भवम् । (सामर्पम् ।) कहं एसो दासीएपुत्तो 'जइ तुह बुभुक्खा तदो
रण्णो समीपं गदुअ भोअणं दादव्वं ति पुच्छ । अहं उदरंभरिणो तुह
किं वि ण दाइस्सं' ति भणिअ महाणसव्वन्तरं गदो । होदु । राअसमीपं
गमिस्सम् । (इति परिक्रम्यावलोक्य च ।) कहं एत्थ राअसमीवे विअणे अल-
गद्देण गिह्णिअ विलं पवेसिदो मण्डूओ विअ किं वि अणक्खरं पलवन्तो
अमच्चो वेधवेओ (?) चिट्ठइ । ता समअं पडिवालइस्सम् । (इति तिष्ठति ।) (क)

(क) उक्तं खलु दौवारिकेण प्राणेन राज्ञो रसगन्धवरप्रदानं श्रुत्वा ब-
लवद्रोषवशंगतेन यक्षमहतकेन पाण्डुना सह किमपि मन्त्रयित्वा सपरिवार-
स्यास्माकं राज्ञ उपरि व्यतिक्रमं किमपि कर्तुमुद्योगः क्रियत इति श्रुतवता
विज्ञाननामधेयेन मन्त्रिणा कार्यगतिमावेद्यमानोऽन्तःपुरवेदिकान्तरे ति-
ष्ठतीति । तद्राजसमीपं गमिष्यामि । अहो, मुहूर्तापूर्वं खादितं मातुलुङ्गफल-
प्रमाणानां मोदकानां शतमपि जीर्णं जातम् । यत्तस्मिन्समये धान्यकुम्भी-
पीनोत्तुङ्गं मम पिचण्डं स्थितम् । इदानीं पुनस्तृणकृतः कट इव तनूभवति ।
ननु मध्याह्नो वर्तते । तथाहि ।

(ततः प्रतिश्रुति राजा मन्त्री च ।)

राजा—(कर्णं दत्त्वा ।) कार्यपर्यालोचनयातिक्रान्तोऽप्यर्धदिवसो न ज्ञातः ।
यत इदानीम्

पात्रगतं गृहहरिणस्तृष्णया पिबति शीतलं सलिलम् ।

गन्धेन करोति सुखितं घ्राणं घृतमिश्रशर्करापूपः ॥

अहो प्रमादः । राजसमीपं गमिष्यामीति महानससमीपं गतोऽस्मि । अत एव तथा वर्तुलतनुतरगोभूमापूपसंहितशरावैः माहिषदधिमण्डमिश्रितमाषविरचितभक्ष्यविशेषनिविडितभाजनैः परितप्ताम्बरीपभर्जितचणकचयपूरितपिण्डकैः फाणितसंकलितयवधानासमुल्लसितविशालामत्रैः दुग्धदधिशर्करासलिलभावि-
तविविधपृथुकराशिसंपूर्णविपङ्कटचपकविशेषैः मल्लिकामुकुलपुष्पधवलशालित-
ण्डुलान्नसमुच्चयावेराजितान्नमयभाण्डगणाभ्यन्तरस्थापितसुवर्णसवर्णसूपनिधा-
नपिठरैः कृत्तपरिपक्ववृन्ताककारवेल्हपटोलकोशातकीनिष्पावराजमाषकदलीप-
नसकूष्माण्डप्रमुखशलाटुखण्डमयशाकपण्डमण्डितवहुविधभाजनविशेषैश्च परि-
शोभमानस्य महानसस्य विसृमरो गन्धः । घुमघुमायते मे नासाविलम् । सि-
लसिलायते तालुरसनामूले सुनिर्गन्धं लालाजलम् । प्रज्वलतीव हनूमद्वालाप्र-
लम्भाग्निशिखागृहीतगृहपरम्परं लङ्कापुरमिव बुभुक्षतुरं मे उदरम् । इह खलु म-
हानसद्वारदेशेऽवनतपूर्वकायो विलोक्यते चुह्नीपावकप्रज्वलनार्थफूत्कारपवनवि-
कीर्णभसितलेशपुञ्जधूसरमुखो निटिलदृश्यमानविरलस्वेदाम्बुकणिकः कराङ्गुलि-
लम्पहिङ्गुपरिमलसंतर्पितसमीपगतजनघ्राणेन्द्रियः ईप्सत्संक्रमितेङ्गाललाञ्छित-
परिधानपटो दक्षिणकरगृहीतदवींशिखरतनुतरदृश्यमानविलोलितशाकपाक-
बाष्पः अन्यकरलम्बितेन्धनशकलो भद्रमुखो नाम पौरोगवः । तदेनमेव पृ-
च्छामि । अये भद्रमुख, त्वया पक्षेभ्यो भक्ष्यविशेषेषु किमपि किमपि मम हस्ते
दातव्यं यद्वक्षयित्वा इदं सुष्ठु इदं नेति विचार्य कथयामि यत्सुष्ठु तत्परि-
वेष्य राज्ञो हस्तात् पारितोषिकं गृह्णातु भवान् । कथमेष दास्याः पुत्रः 'यदि
तव बुभुक्षा तदा राज्ञः समीपं गत्वा भोजनं दातव्यमिति पृच्छ । अहमुदर-
भरेस्तव किमपि न दास्यामि' इति भणित्वा महानसाभ्यन्तरं गतः । भ-
वतु । राजसमीपं गमिष्यामि । कथमत्र राजसमीपे विजने अलार्गदेन गृहीत्वा

प्रासादोदरपुञ्जितप्रतिरवप्राग्भारदीर्घकृतं

सद्यः पञ्जरगर्भ एव चकितानुभ्रामयन्तं शुकान् ।

कार्यव्याप्रियमाणमानवमुखं कर्षन्तमात्मोन्मुखं

मध्याह्नागमसूचनाय पटहो धत्ते ध्वनिं ताडितः ॥ २ ॥

संप्रति हि घोरातपसंतापमसहमानाः प्राणिनः प्रायेण प्रच्छायशीतलं
प्रदेशमावासाय प्रार्थयन्ते । तथा हि ।

आसीदन्ति विशालशैलशिखरभ्रश्यन्नदीनिर्झरां

शुक्लापाङ्गकुलानि सूर्यकिरणैः शून्यामरण्यावनीम् ।

आवर्तस्फुटपुण्डरीकमुकुलप्रेङ्खोलनोद्गन्धिना

तृप्यन्तो मरुता स्वपन्ति च नदीतीरे बिलेषूरगाः ॥ ३ ॥

मन्त्री—अहो यौवनश्रियं पुष्पात्येष दिवसः । यतः ।

छायाशीतलमध्वनि द्रुमतलं चण्डातपोपप्लुताः

शौरिं दानवपीडिता इव सुराः पान्था भजन्ति द्रुतम् ।

दुष्कीर्तिं क्षितिपा इव प्रकृतिभिर्लोभावधूतार्थिनो

गाहन्ते च करेणुभिः सह नदीमारण्यका वारणाः ॥ ४ ॥

अपि चेदानीम्

धर्माभिः कणलुप्यमानमकरीपत्राङ्कुरालंक्रियं

भूयिष्ठोद्गतफूत्क्रियानिलगलन्मासृण्यबिम्बाधरम् ।

ताम्यल्लोचनतारकालसगतिव्याख्यातनिद्रागमं

प्रच्छाये पथि रोचते स्थितवते पान्थाय कान्तामुखम् ॥ ५ ॥

राजा—(स्वगतम् ।) नन्वस्मिन्नवसरे

स्नातव्यं जपितव्यं वसितव्यं नमसितव्यमत्तव्यम् ।

अ.....मनुकूलं दैवतमत्र क्रमेण मया ॥ ६ ॥

(प्रकाशम् ।) किमतः परमाचरितव्यम् ।

बिलं प्रवेशितो मण्डूक इव किमप्यनक्षरं प्रलपन्नमात्यो.....तिष्ठति ।
तत्समयं प्रतिपालयिष्यामि ।

मन्त्री—मध्याह्न इति बुभुक्षिताः परिजनाः । ततः स्नानार्थमुत्तिष्ठतु
महाराजः ।

(राजा उत्तिष्ठति मन्त्री च ।)

विदूषकः—(श्रुत्वा ।) एवंवादिणो मन्त्रिणो होदु पुण्णलोओ । (उपसृत्य ।)
जेदु जेदु महाराओ । (क)

राजा—वयस्य, कथमागतोऽसि ।

विदूषकः—(मन्त्रिणं प्रति ।) अवि कुसलं अमच्चस्स । (ख)

मन्त्री—कथमभ्यवहारसमय इति प्राप्तोऽसि ।

विदूषकः—दाणि जेव्व णिअघरे भोअणं कदुअ आअदेण अज्जेण
वि किं ण विण्णादं मज्झहो वट्टदिस्सि । (ग)

मन्त्री—विज्ञातमेव । श्रूयतामिदानीम् ।

यूना सप्तहृदयमानकबरीभारोरूपीनस्तनी

पान्थेनाध्वनि शालिगोपवनिता शून्ये स्फुरद्यौवना ।

आसन्नां.....वारणबुसापञ्चापनीतातपा-

मारामक्षितिमापगातटगतां साकूतमालोकते ॥ ७ ॥

विदूषकः—(समुखभङ्गम् ।) अण्णस्स पुरिसस्स अण्णाए इत्थिआए
संपक्कसूअणं णाम अणुइदं किं ति वण्णीअदु अज्जेण । जइ मज्झहो व-
ण्णणीओ त्ति आगहो तदो माणवाणं संभाविदं पाणभोअणं वण्णीअदु ।
जेण सुदमेत्तेण वि मह संतोसो होदि । (घ)

(क) एवंवादिनो मन्त्रिणो भवतु पुण्यलोकः । जयतु जयतु महाराजः ।

(ख) अपि कुशलममात्यस्य ।

(ग) इदानीमेव निजगृहे भोजनं कृत्वा आगतेनार्येणापि किं न विज्ञातं
मध्याह्नो वर्तत इति ।

(घ) अन्यस्य पुरुषस्यान्यया स्त्रिया संपर्कसूचनं नामानुचितं किमिति
वर्ण्यते आर्येण । यदि मध्याह्नो वर्णनीय इत्याग्रहस्तदा मानवानां संभावितं
पानभोजनं वर्णयतु । येन श्रुतमात्रेणापि मम संतोषो भवति ।

मन्त्री—(विहस्य ।) भोजनेन तत्प्रकारस्य तत्साधनस्य च श्रवणे कुतूहली भवान् ।

(प्रविश्य)

दौवारिकः—महाराज, उवाअणहत्था सामन्तभूवाला संपत्ता मए वि तिदीअकच्छं पवेसिदा महाराओ पेक्खिदव्वोत्ति चिट्ठन्ति । (क)

(राजा मन्त्री च तद्दर्शनप्रदानाय निर्गमनं नाटयतः ।)

विदूषकः—(आत्मगतम् ।) अए दासीएपुत्तेहिं सामन्तराएहिं मम ऊसाहभङ्गो किदो । (ख)

(इति तदनुसरणं नाटयति ।)

मन्त्री—एते स्वामिनं प्रणमन्ति ।

राजा—(आकाशे ।) अपि कुशलिनो यूयम् ।

मन्त्री—एते 'स्वामिनः कुशलप्रश्नेन कृतार्थाः स्मः' इति वदन्ति ।

विदूषकः—(स्वगतम् ।) बुभुक्खिदस्स मह अकुसलं ति ण जाणादि वअस्सो । (ग)

मन्त्री—

कश्चित्स्वर्णौघमेको मणिगणमपरो भूषणव्रातमन्यः

क्षौमस्तोमं परोऽश्वान्नथकुलमितरो बालमातङ्गसंघम् ।

सामन्तक्षोणिपालेष्वहमहमिकयोपाहरदृष्टिपातै-

र्देवस्यानुग्रहीतुं सकरुणमुचितं सर्वमित्यर्थयेऽहम् ॥ ८ ॥

अपि च ।

हंसाश्चित्रगताः शुकाः स्फुटगिरो लावा मिथोऽमर्षिणः

श्येनाः शीघ्रजवाः शिखण्डिन उपारोहत्कलापोक्षयाः ।

आनीतास्तपनीयपञ्जरगता भूपैरमीभिर्मुदा

किं चावेक्षितविक्रमाश्च मृगयाकालेषु कौलेयकाः ॥ ९ ॥

(क) महाराज, उपायनहस्ताः सामन्तभूपालाः संप्राप्ता मयापि तृतीय-
कक्षां प्रवेशिता महाराजः प्रेक्षितव्य इति तिष्ठन्ति ।

(ख) अये, दास्याःपुत्रैः सामन्तराजैर्ममोत्साहभङ्गः कृतः ।

(ग) बुभुक्षितस्य ममाकुशलमिति न जानाति वयस्यः ।

राजा—मन्त्रिन्,

दत्तानि भूपतिभिरेभिरुपायनानि

तेषां वशे कुरु मयाधिकृता नरा ये ।

एतान्समाजयितुमर्पय तत्तदर्हा-

न्युष्णीषकञ्चुकदुकूलविभूषणानि ॥ १० ॥

मन्त्री—यथाज्ञापयति देवः ।

विदूषकः—णं वअस्स, मए वि विजई होइत्ति वाआमेत्तेण तुह उ-
वाअणं दिण्णं तदो वुभुक्खिदं मं किं त्ति ण संभावेसि । (क)

मन्त्री—राजन्, श्रोतव्यः कार्यशेषः ।

विदूषकः—हुं, चिड्डु दासीए वच्छो कज्जसेसो । वअस्स, किं मह
पडिवअणम् । (ख)

राजा—मन्त्रिन्, ब्राह्मणस्य प्रथमं भोजनं निर्वर्तयेति अन्तःपुरं
गत्वा देवीं वद । अतः प्रागेव संभाव्यात्र सामन्तभूपान्स्वस्थानं प्रेषय ।
वयस्य, त्वमपि मन्त्रिणा सह गच्छ ।

विदूषकः—दीहाओ होइ । (ग)

मन्त्री—विजयी भवतु देवः । (इति विदूषकेन सह निष्क्रान्तः ।)

राजा—कः कोऽत्र भोः ।

(प्रविश्य)

दौवारिकः—आणवेदु महाराओ । (घ)

राजा—मज्जनगृहमार्गमादेशय ।

दौवारिकः—इदो इदो भवं । (ङ) (परिक्रम्यावलोक्य च संस्कृतमाश्रित्य ।)

(क) ननु वयस्य, मयापि विजयी भवेति वाचामात्रेण तवोपायनं दत्तं
तद्वभुक्षितं मां किमिति न संभावयसि ।

(ख) हुं, तिष्ठतु दास्या वत्सः कार्यशेषः । वयस्य, किं मम प्रतिवचनम् ।

(ग) दीर्घायुर्भव ।

(घ) आज्ञापयतु महाराजः ।

(ङ) इत इतो भवान् ।

स्नातुं ते परिचारिकाः स्तनभरश्रान्ताः शनैः सांप्रतं
 काथोष्णानि जलानि मज्जनगृहे कुम्भीषु संगृह्यते ।
 आयान्तीव तृषा जलार्थनमिषादासां विलासाद्गतिं
 हंसाः केशभरश्रियं च शिखिनः स्नेहादिमा याचितुम् ॥ ११ ॥
 अत्र च हिरण्यस्य गृहस्थूणस्य पार्श्वभागे
 अभ्यङ्गाय सुवर्णपात्रनिहितं तैलं चलत्सौरभं
 विस्तीर्णस्फुटकर्णिकारकुसुमे येनाभिभाव्यं मधु ।
 न्यस्तं चन्दनदारुनिर्मितमिदं कूर्मासनं चासितुं
 यत्पृष्ठे पृथिवीव च त्रिगुणिता कौशेयशाटी स्थिता ॥ १२ ॥
 अपि च नवाम्बुदश्यामलायां विपुलायतायामिन्द्रनीलमणिनिर्मितायां हर्म्य-
 भित्तौ प्रतिफलितवपुश्चेटीजनस्तडिल्लताविन्यासमवलम्बते । अत्रैव
 कञ्चुल्या दृढसंयतस्तनभरा हारं गले कुर्वती
 पश्चाल्लम्बितमम्बरं च जघने काश्या दृढं बध्नाती ।
 स्वेदाम्भःकणमञ्जरीं च भजती चेलाञ्चलेनानने
 चेदीप्तेकतमेयमत्र यतते कर्तुं तवाभ्यञ्जनम् ॥ १३ ॥
 राजा—दौवारिक, मन्त्री विदूषकश्च कृतोचितव्यापारो न वेति वि-
 चार्यताम् । अहमप्यत्र स्नात्वा कृतशिवाचनो भोजनाय यतिष्ये ।
 दौवारिकः—तह । (क) (इति निष्क्रान्तः ।)
 राजा—(स्मृतिमभिनीय ।) अये महानुभावा शिवभक्तिः, यस्याः प्रसा-
 दाद्भगवन्तं साम्बं साक्षात्कृत्य तदीयकरुणाकटाक्षामृतनिःप्यन्दकन्दलिता-
 खिलपुमर्थोऽपि सन्संप्रति प्राकृतानर्थनिवर्तकान्तरसगन्धकानासाद्य तावतैव
 कृतकृत्यमन्यो मूढोऽहं विस्मृतवानस्मि तां भगवतीं शिवभक्तिम् । अहो
 धिक् प्रमादम् । नूनं सा भगवती मां कृतघ्नं मन्येत । (निःश्वस्य ।)
 दृष्ट्वात्रदर्शितनिजप्रथितप्रभावा
 प्रह्लादभूमसुरभूरुहमूलभूता ।

(क) तथा ।

जन्मान्तरीयतपसां परिपाकतः सा
 प्राप्तापि दैवहतकेन मया विमुक्ता ॥ १४ ॥
 तामेव हा स्मितसुधामधुराननेन्दुं
 भक्तिं तथा निरुपमामसकृद्विचिन्त्य ।
 स्नातुं च भोक्तुमशितुं शयितुं विहर्तुं
 शक्नोमि नाहमधुना परितप्यमानः ॥ १५ ॥

हृदयानन्दविधात्रीं भक्तिं तामन्तरा न मे सौख्यम् ।

आसारेण विना किं घर्मम्लानस्य शालिनस्तृप्तिः ॥ १६ ॥

तत्कथमहं प्राकृतमिमं व्यासङ्गं परित्यज्य तामेव परमानन्दलीलामनुभूय
 कृतार्थो भूयासम् । (इति सचिन्तास्तप्यति ।)

(ततः प्रविशति स्मृतिः ।)

स्मृतिः—अम्मो, भवदीए शिवभक्तीए विओएण बलिअं उक्क-
 ण्ठिदो राआ संपदं ण्हाणभोअणव्वावारं वि णाणुमण्णेदि । ता तुरिअं
 गदुअ भवदीए इमं वुत्तन्तं णिवेदिअ ताए णं संयोजइदुं यतिस्सं ति पु-
 ण्डरीअपुरं गदुअ तत्थ सद्धाए सेविज्जन्तीं भवदिं दिट्ठण सद्धामुहेण तह
 संविधानं कदुअ आअदस्सि । ता राअसमीवं गदुअ एदं णिवेदेमि । (इति
 परिक्रम्योपसृत्य ।) जेदु जेदु देवो । (क)

राजा—(दृष्ट्वा ।) अये, कथमियं स्मृतिः । सखि, दिष्ट्या चिरादागतासि ।

स्मृतिः—देव, भवदिं शिवभक्तिं उद्दिशितं तुह एआरिसीं बलिअं
 उक्कण्ठं दिट्ठण—(ख) (संस्कृतमाश्रित्य ।)

(क) अम्मो, भगवत्याः शिवभक्तेर्वियोगेन बलवदुत्काण्ठितो राजा सांप्रतं
 ज्ञानभोजनव्यापारमपि नानुमन्यते । तत्त्वरितं गत्वा भगवत्या इदं वृत्तान्तं
 निवेद्य तथैव संयोजयितुं यतिष्ये इति पुण्डरीकपुरं गत्वा तत्र श्रद्धया सेव्य-
 मानां भगवतीं दृष्ट्वा श्रद्धामुखेन तथा संविधानं कृत्वा आगतास्मि । तद्वाज-
 समीपं गत्वा इदं निवेदयामि । जयतु जयतु देवः ।

(ख) देव, भगवतीं शिवभक्तिमुद्दिश्य तवैतादृशीं बलवदुत्काण्ठां दृष्ट्वा—